

Regeringens proposition

1997/98:93

Läroplan för förskolan

Prop.
1997/98:93

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 2 mars 1998

Lena Hjelm-Wallén

Ylva Johansson
(Utbildningsdepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att en läroplan skall införas för förskolan. Läroplanen skall till sin struktur vara uppbyggd på samma sätt som övriga läroplaner. Läroplanen skall ange förskolans värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer.

Mål och riktlinjer bör preciseras för normer och värden, utveckling och lärande, barns inflytande samt förskola och hem. Läroplanen skall vända sig till alla som arbetar i förskolan samt till arbetslaget.

För familjedaghem skall läroplanen vara vägledande. Allmänna råd bör utfärdas för familjedaghem samt för öppen förskola.

Vidare föreslås att benämningarna daghem och deltidsgrupp utgår ur skollagen (1985:1100) och att förskola därmed skall vara den enda benämningen för den verksamheten samt att benämningen integrerad skolbarnsomsorg utgår ur skollagen.

1 Förslag till riksdagsbeslut	3
2 Lagtext	4
3 Ärendet och dess beredning	7
4 Principiella utgångspunkter	7
5 Förskolans utveckling under 1990-talet.....	10
6 Benämningarna inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen.12	
6.1 Nuvarande benämningar	12
6.2 Förskola och fritidshem	13
7 Läroplanen – struktur och inriktning	14
7.1 Läroplanen	14
8 Läroplanens innehåll.....	19
8.1 Normer och värden	20
8.2 Omsorg, lek och lärande	20
8.3 Barns inflytande.....	23
8.4 Förskola och hem.....	24
8.5 Samverkan	24
9 Planering och utvärdering	24
10 Allmänna råd.....	25
11 Ekonomiska konsekvenser.....	26
12 Författningskommentarer.....	27
Bilaga 1 Sammanfattning av kommittén förslag.....	28
Bilaga 2 Sammanfattning av remissyttranden över Barnomsorg och skolakommitténs betänkande Att erövra omvärlden - Förslag till läroplan för förskolan (SOU 1997:157)	47
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 2 mars 1997.....	52

1 Förslag till riksdagsbeslut

Prop. 1997/98:93

Regeringen föreslår att riksdagen

1. antar regeringens förslag till lag om ändring i skollagen (1985:1100),
2. godkänner det som regeringen föreslår om en läroplan för förskolan (avsnitt 7.1).

Regeringen har följande förslag till lagtext.

Förslag till lag om ändring i skollagen (1985:1100)

Härigenom föreskrivs att 2 a kap. 2, 4, 7, 9, 10 och 13 §§ skollagen (1985:1100)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 a kap.

2 §

Förskoleverksamheten bedrivs i form av förskola, *som organiseras som daghem eller deltidsgrupp*, i form av familjedaghem och i form av kompletterande förskoleverksamhet (öppen förskola).

Skolbarnsomsorgen bedrivs i form av fritidshem, *integrerad skolbarnsomsorg eller familjedaghem*. För barn mellan tio och tolv år kan skolbarnsomsorgen även bedrivas i form av öppen fritidsverksamhet. Skolbarnsomsorgen skall ta emot barn under den del av dagen då de inte vistas i skolan och under lov.

Förskoleverksamheten bedrivs i form av förskola, familjedaghem och kompletterande förskoleverksamhet (öppen förskola).

Skolbarnsomsorgen bedrivs i form av fritidshem *och familjedaghem*. För barn mellan tio och tolv år kan skolbarnsomsorgen även bedrivas i form av öppen fritidsverksamhet. Skolbarnsomsorgen skall ta emot barn under den del av dagen då de inte vistas i skolan och under lov.

4 §

Om ett barn vårdas på sjukhus eller i någon annan institution, skall huvudmannen för institutionen sörja för att barnet får tillfälle att delta i verksamhet som motsvarar den som erbjuds i förskola, fritidshem *eller integrerad skolbarnsomsorg*.

Om ett barn vårdas på sjukhus eller i någon annan institution, skall huvudmannen för institutionen sörja för att barnet får tillfälle att delta i verksamhet som motsvarar den som erbjuds i förskola *eller fritidshem*.

¹ Lagen omtryckt 1997:1212.

7 §

När vårdnadshavaren har anmält behov av plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen, skall kommunen erbjuda plats utan oskäligt dröjsmål.

Kommunen kan fullgöra sin skyldighet enligt 6 § också genom att utan oskäligt dröjsmål hänvisa barnet till en motsvarande plats i enskild förskola, enskilt fritidshem *eller enskild integrerad skolbarnsomsorg*.

Kommunen kan fullgöra sin skyldighet enligt 6 § också genom att utan oskäligt dröjsmål hänvisa barnet till en motsvarande plats i enskild förskola *eller* enskilt fritidshem.

Kommunen skall ta skälig hänsyn till vårdnadshavarens önskemål om omsorgsform när den erbjuder plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen enligt första eller andra stycket.

9 §

Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall anvisas plats i förskola, fritidshem *eller integrerad skolbarnsomsorg*, om inte barnens behov av sådant stöd tillgodoses på något annat sätt.

Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall anvisas plats i förskola *eller* fritidshem, om inte barnens behov av sådant stöd tillgodoses på något annat sätt.

Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats enligt första stycket. Kommunen skall verka för att barnen utnyttjar den anvisade platsen och informera föräldrarna om verksamheten och syftet med denna.

Om ett barn efter beslut av en kommun vistas i familjehem eller i hem för vård eller boende i en annan kommun, har den kommun som beslutat om vistelsen ansvaret för det individuellt behovsprövade stöd enligt första stycket som barnet kan behöva. Placeringskommunens ansvar upphör om ärendet överflyttas enligt 72 § socialtjänstlagen (1980:620).

10 §

För plats i förskola, fritidshem, *integrerad skolbarnsomsorg* och familjedaghem som kommunen anordnar får skäliga avgifter tas ut enligt grunder som kommunen bestämmer. Avgifterna får dock inte överstiga kommunens självkostnader.

För plats i förskola, fritidshem och familjedaghem som kommunen anordnar får skäliga avgifter tas ut enligt grunder som kommunen bestämmer. Avgifterna får dock inte överstiga kommunens självkostnader.

För sådana platser i förskola som avses i 9 § får avgift tas ut endast till den del verksamheten överstiger 15 timmar i veckan eller 525 timmar om året.

13 §

Ett bolag, en förening, en sällskap, en stiftelse eller en enskild individ som yrkesmässigt vill driva en förskola, ett fritidshem

Ett bolag, en förening, en sällskap, en stiftelse eller en enskild individ som yrkesmässigt vill driva en förskola *eller* ett fritids-

eller integrerad skolbarnsomsorg hem skall ha tillstånd till detta av Prop. 1997/98:93
skall ha tillstånd till detta av den kommun där verksamheten skall bedrivs. Ett sådant tillstånd
kommun där verksamheten skall bedrivs. Ett sådant tillstånd meddelas tillsvidare eller för viss
delas tillsvidare eller för viss tid. tid.

Tillstånd behövs inte för sådan verksamhet som kommunen genom avtal enligt 5 § andra stycket har överlämnat till en enskild att utföra.

Denna lag träder i kraft den 1 augusti 1998.

Regeringen bemyndigade den 22 augusti 1996 statsrådet Johansson att tillkalla en kommitté med uppdrag att utarbeta ett förslag till gemensamt måldokument för den obligatoriska skolan, förskolans s.k. sexårsverksamhet och skolbarnsomsorgen (dir. 1996:61). Kommittén antog namnet Barnomsorg och skolakommittén. Kommittén överlämnade i februari 1997 betänkandet *Växa i lärande – Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år* (SOU 1997:21). Förslagen i betänkandet kommer att behandlas i en proposition som regeringen avser att förelägga riksdagen inom kort.

Regeringen beslutade den 13 februari 1997 om tilläggsdirektiv till Barnomsorg och skolakommittén (dir. 1997:30). Kommittén fick i uppdrag att dels utarbeta förslag till måldokument för den pedagogiska verksamheten i förskolan, dels att göra en översyn av skollagen utifrån de krav integrationen av förskola, skola och skolbarnsomsorg ställer och utifrån förslagen till nya måldokument. Betänkandet *Att erövra omvärlden – Förslag till läroplan för förskolan* (SOU 1997:157) överlämnades i november 1997 och har därefter remissbehandlats. En sammanfattning av förslagen, inklusive kommitténs förslag till läroplan för förskolan, finns i *bilaga 1*. En förteckning över remissinstanserna samt en sammanställning av remissyttrandena finns i *bilaga 2*.

4 Principiella utgångspunkter

Den 1 juli 1996 överfördes ansvaret inom Regeringskansliet för förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen från Socialdepartementet till Utbildningsdepartementet. Bakgrunden till denna förändring gavs i regeringsförklaringen samma år, där det lades fast att det livslånga lärandet skall vara en hörnsten i regeringens politik. Sverige skall kunna konkurrera med hög kompetens och förutsättningarna för det skall ges genom en hög kvalitet i alla skolformer, från förskolan till högskolan. Kvalitet och likvärdighet skall prägla det svenska skolväsendet för barn och ungdom.

Regeringen har vidtagit en rad åtgärder för att föra in förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen i utbildningssystemet. Den 1 januari 1998 övertog Skolverket tillsynsansvaret för förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Lagstiftningen för dessa verksamheter har från samma datum överförts från socialtjänstlagen (1980:620) till skollagen (1985:1100).

Regeringen avser dessutom att inom kort föreslå att läroplanen för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94) kompletteras så att den även kan användas av förskoleklassen och fritidshemmet.

Förskoleverksamheten, varav förskolan är en väsentlig del, men där även andra verksamhetsformer som familjedaghem och öppen förskola inryms, har i vårt land byggts upp som en del av familjepolitiken. Målsättningen har varit att förverkliga ett samhälleligt stöd för barns omsorg, omvårdnad och utveckling med det dubbla syftet att ge föräldrar möjlig-

het att förena föräldraskap med förvärvsarbete och att ge barn goda uppväxtvillkor för utveckling och lärande.

Utbyggnaden av barnomsorgen har inneburit ett stort åtagande för stat och kommun som nu i princip är genomfört. Den nordiska modellen för en heldagsomsorg med god kvalitet är av avgörande betydelse för den generella välfärdspolitiken och en förutsättning för jämställdhet mellan kvinnor och män och barns goda uppväxtvillkor.

Den sociala miljö och den pedagogiska stimulans som barn möter under barndomsåren påverkar på ett avgörande sätt deras förutsättningar för utveckling och lärande. Därför har förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen en viktig pedagogisk uppgift. Genom en integration av förskola, skola och fritidshem kan förutsättningar skapas för samverkan och gemensamma synsätt på barns och ungas utveckling och lärande.

Regeringen anser att det nu är viktigt att utveckla förskolans inre arbete och förstärka och tydliggöra förskolans pedagogiska roll.

Detta innebär en perspektivförskjutning som är både viktig och möjlig att göra, eftersom förskolan genom ett målinriktat och framgångsrikt arbete i dag kan erbjudas det stora flertalet barn. Dessutom ställer samhällsutvecklingen ökande krav på en kunskaps- och kompetensutveckling för individen som kan grundläggas redan i förskolan.

Regeringens avsikt med att göra förskolan till en del av utbildningspolitiken är inte att frångå grundläggande principer om förskolans familjepolitiska uppgift. Förskolan skall både kunna erbjuda omsorg och främja barns utveckling samt vara organiserad så att föräldrar kan förvärvsarbeta eller studera. Däremot innebär det att det pedagogiska barnperspektivet blir tydligare – att förskolan i första hand skall vara till för barnets egen omsorg, utveckling och lärande. Detta innebär att det pedagogiska innehållet skall betonas och förtydligas och sambanden förstärkas med de skolformer som barnen fortsätter till efter avslutad förskola.

I denna proposition behandlas frågor som rör förskola för barn i åldern 1-5 år. Genom att ge förskolan en läroplan, motsvarande den som finns inom skolan, som bygger på förskolepedagogisk tradition, vill regeringen skapa förutsättningar för en förskola som kan inta sin rättmätiga plats som det första steget i det livslånga lärandet. En läroplan för förskolan kan leda till att verksamhetens kvalitet utvecklas på en hög och jämn nivå. Läroplanen kan också leda till diskussioner om kunskapsbegreppet i förskola och skola och stimulera förskolans pedagogiska utveckling. Det pedagogiska innehållet blir synligt och tillgängligt för alla som berörs av förskolans verksamhet.

Förskola för alla barn

Allt eftersom förskoleverksamheten byggts ut till full behovstäckning och en allt större andel barn får del av den, har frågan om de barn som ställs utanför förskolan blivit allt viktigare. Idag omfattar förskolan cirka 57 procent av alla barn i åldern 1-5 år. Ytterligare cirka 13 procent finns i familjedaghem. Kommunerna är skyldiga att tillhandahålla förskoleverksamhet för barn vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar eller om barnet har ett eget behov. Alla barn med behov av särskilt stöd har rätt till förskola, oavsett familjens situation. I en del kommuner erbjuds alla barn

plats i förskola. I andra erbjuds förskoleverksamhet, utöver för barn med behov av särskilt stöd, endast de barn vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar.

Regeringen har med oro kunnat konstatera att barn till arbetslösa i ökande omfattning utestängs från förskoleverksamheten. I hälften av landets kommuner får barn behålla platsen i förskoleverksamheten också när deras föräldrar blir arbetslösa. I hälften av kommunerna mister barnet platsen direkt eller inom några månader. Detta ger ett intryck av att frågan inte bara ses ur ett kommunalekonomiskt perspektiv, utan även speglar olika synsätt på den vikt man lägger vid förskoleverksamheten och dess värde för barnens utveckling och lärande. I en del kommuner erbjuds arbetslösa föräldrar med tillfälliga behov av barntillsyn särskilda verksamheter för sina barn. Regeringen anser att det är värdefullt för barn till arbetslösa föräldrar att få behålla sina platser i förskoleverksamheten. Frågan bör dock i första hand lösas av kommunerna själva.

Barnpsykiatrikommittén har i betänkandet *Det gäller livet – Stöd och vård till barn och ungdomar med psykiska problem* (SOU 1998:31) tagit upp förskolans förebyggande roll. Kommittén föreslår att barn skall få möjlighet att vara kvar i samma barngrupp, även när föräldern blir arbetslös. När det gäller barn som inte har plats inom barnomsorgen förordar kommittén en generös bedömning av barnets eget behov. Slutligen föreslår kommittén att möjligheten att jämställa arbetslösa föräldrar med föräldrar som arbetar, när det gäller kommunernas skyldighet att erbjuda förskoleplats, bör utredas.

Regeringen ser allvarligt på att vissa grupper av barn, för vilka förskolan skulle kunna vara ett stort stöd, riskerar att inte alls få del av den. Det kan gälla barn med invandrabakgrund och barn i socialt utsatta områden med hög arbetslöshet, vilket innebär en allvarlig risk för ökad segregering. Storstadskommittén har i delbetänkandet *Att växa bland betong och kojor – Om barns och ungdomars uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden* (SOU 1997:61) behandlat frågan om de barn som står utanför den reguljära förskoleverksamheten i de socialt utsatta stadsdelarna i storstadskommunerna. Kommittén visar att betydligt färre barn får del av förskolan i dessa områden, jämfört med landet i övrigt. Kommittén föreslår att en förskola för alla barn i åldern 3-5 år skall inrättas som en försöksverksamhet under fem år i de socialt utsatta bostadsområdena i storstäderna. Även Barnomsorg och skolakommittén har pekat på behovet av rätten till förskola för yngre barn.

Att rätten till förskola bör omfatta fler barn förs också fram från olika håll. En allmän förskola för alla barn från tidig ålder är ett önskemål som många vill se förverkligat. Regeringen uppfattar detta som ett tecken på att förskolans värde för barns omsorg, utveckling och lärande har vunnit erkänsla.

Regeringen anser att det finns mycket som talar för att förskolan borde erbjudas alla barn. Utan ökade resurser är det dock inte möjligt att med bibehållen god kvalitet införa en allmän förskola.

Regeringen anser att den reglering som finns i skollagen för skolan inte i alla avseenden går att använda för förskola och fritidshem. Förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen bär med sig ett nytt perspektiv in i skollagen, som inte i första hand skall anpassas till skolans. Barnomsorgen har under lång tid utvecklats genom i huvudsak målstyrning och ramlagstiftning. Kommunerna har t.ex. trots att det inte föreligger några behörighetsbestämmelser för personal i förskola, satsat på en välutbildad och kompetent personalkår. Mycket av det utvecklingsarbete som gjorts när det gäller integrationen mellan förskola, skola och fritidshem har också vuxit fram utan statliga regleringar.

Många frågor återstår att lösa för att skollagens struktur och bestämmelser skall återspegla synen på förskolan som det första steget i det livslånga lärandet. Regeringen gav Barnomsorg och skolkommittén i uppdrag att överväga vissa frågor som rör förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen i lagstiftningshänseende. En viktig fråga rörde t. ex. hur förskolan kan bilda en egen skolform inom det offentliga skolväsendet för barn och ungdom.

Regeringen anser att en översyn av skollagen, varvid samtliga lagstiftningsfrågor kan behandlas i ett sammanhang, kommer att bli nödvändig.

5 Förskolans utveckling under 1990-talet

Full behovstäckning

Över en halv miljon förskolebarn finns idag inom förskoleverksamheten, vilket motsvarar drygt 70 procent av alla barn i åldern 1-5 år. Den vanligast förekommande verksamhetsformen är förskola organiserad som daghem. I förskoleklassen, som sedan den 1 januari 1998 är en egen skolform inom det offentliga skolväsendet, finns över 90 procent av alla sexåringar, vilket i princip är samtliga barn som inte börjat årskurs 1 i skolan. Antalet barn i förskoleverksamheten har ökat mycket markant under 1990-talet. Ökningen har skett i förskolan. I familjedaghem har antalet barn minskat.

Sedan den 1 januari 1995 är kommunerna skyldiga att tillhandahålla förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg för barn i åldern 1-12 år, vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar eller om barnet har ett eget behov av verksamheten. Verksamheten kan också anordnas av enskilda. Cirka 12 procent av platserna i förskolan drivs av annan huvudman än kommunen. Förskoleverksamheten skall tillhandahållas i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller barnets eget behov. Plats skall erbjudas så nära barnets eget hem som möjligt och med hänsyn tagen till föräldrarnas önskemål. När föräldrarna har anmält behov av plats inom förskoleverksamheten skall kommunen erbjuda plats utan oskäligt dröjsmål.

Alla kommuner hade inte möjlighet att uppfylla lagens intentioner när den infördes. Genom en kraftfull utbyggnad är målet om full behovstäckning, i enlighet med den gällande lagstiftningen, nu i princip nått. Av de

förvärvsarbete och studerande föräldrarnas barn har ca 85 procent plats, vilket motsvarar efterfrågan. De som ansöker om plats kan oftast räkna med att få en sådan inom några månader.

Produktivitet och kvalitet

Den årliga utbyggnaden av förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen har aldrig varit så stor som under 1990-talet. Sammantaget fanns det närmare 170 000 fler barn i förskola och fritidshem år 1996 än 1991 vilket är ett resultat av den nya lagstiftningen i kombination med de ökande födelsetalen. Antalet inskrivna barn ökade från 622 000 till 790 000, eller med nästan 30 procent under denna period.

Hela denna utbyggnad har skett inom oförändrade ekonomiska ramar. Förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen kostade lika mycket i fasta priser – 42 miljarder kronor, år 1991 som år 1996. Timkostnaden har minskat med 20 procent i förskolan och 22 procent i fritidshemmen under 1990-talet.

Besparingarna i förskola och fritidshem har åstadkommit framför allt genom att personaltäteten minskats och barngrupperna gjorts större, men även andra åtgärder har vidtagits i syfte att pressa ned kostnader. Nya avgiftssystem har påverkat barnens närvarotider, modersmålsstödet har minskat och många öppna förskolor har lagts ned.

Det finns ännu ingen samlad bild av hur kvaliteten påverkats under denna period. I rapporten *Barns villkor i förändringstider* konstaterade Socialstyrelsen år 1993 att den generella kvaliteten fortfarande var god, men att det fanns ett växande antal kommuner med brister i flera viktiga avseenden. Sedan dess har inga studier gjorts på nationell nivå som gör det möjligt att ge ett sammanfattande omdöme om de senaste årens kvalitetsutveckling i förskola och fritidshem.

Det ligger i Skolverkets uppdrag att utöva tillsyn, uppföljning och utvärdering av de verksamheter som överförts till verkets ansvarsområde. Det är angeläget att Skolverket påbörjar en mer systematisk utvärdering av förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Regeringen har gett Skolverket i uppdrag att presentera en samlad bedömning av förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen och lämna en redogörelse för verkets planerade insatser och prioriteringar. Särskilt skall utformningen av tillsynen belysas. Uppdraget skall redovisas senast den 30 oktober 1998.

Avgifterna

Kommunerna har, enligt 2 a kap. 10 § skollagen (1985:1100), rätt att ta ut skäliga avgifter för förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg (2 a kap. 10 §, skollagen 1985:1100). Förskola skall erbjudas för barn i behov av särskilt stöd oavsett ålder och den skall vara avgiftsfri upp till 525 timmar om året.

Föräldraavgifternas genomsnittliga andel av kommunernas totala bruttokostnad för förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg har ökat från 10 till 15 procent under 1990-talet. Variationerna är stora, från 12 procent i glesbygdskommuner till 18 procent i förortskommuner. De flesta kom-

muner använder sig av inkomstrelaterade avgiftssystem. Så gott som samtliga kommuner i landet har dessutom någon form av tidsrelaterade avgifter dvs. avgifterna är beroende av den tid barnen vistas i verksamheten.

Regeringen anser att det finns anledning att uppmärksamma avgifterna inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Av särskilt intresse är att analysera avgifternas betydelse för utnyttjandet av förskolan samt hur avgifternas koppling till barnens närvarotider påverkar den pedagogiska verksamheten.

6 Benämningarna inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen

6.1 Nuvarande benämningar

Enligt 2 a kap. skollagen är *förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg* den övergripande benämningen på den verksamhet inom barnomsorgen som bedrivs för barn i åldern 1-12 år. Förskoleverksamhetens uppgift är att genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad. Skolbarnsomsorgens uppgift är att komplettera skolan samt erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen.

Förskoleverksamheten bedrivs i form av *förskola*, som organiseras som *daghem* eller *deltidsgrupp*, i form av *familjedaghem* och i form av *kompletterande förskoleverksamhet* (öppen förskola).

Skolbarnsomsorgen bedrivs i form av *fritidshem*, *integrerad skolbarnsomsorg* eller *familjedaghem*. För barn i åldern 10-12 år kan skolbarnsomsorgen bedrivas i form av *öppen fritidsverksamhet*.

Begreppet *barnomsorg* förekommer inte i skollagen och gjorde det inte heller i socialtjänstlagen, som tidigare reglerade förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen.

För sexåringar är kommunen skyldig att anordna *förskoleklass*. Denna verksamhet tillhör inte förskoleverksamheten, utan är sedan den 1 januari 1998 en skolform inom det offentliga skolväsendet.

Verksamheterna kan beskrivas på följande sätt:

Förskoleverksamhet			Skolbarnsomsorg			
Förskola	Familjedaghem	Öppen förskola	Fritidshem	Integrerad skolbarnsomsorg	Familjedaghem	Öppen fritidsverksamhet
Daghem deltidsgrupp						

Regeringens förslag: Organisationsformerna *daghem* och *deltidsgrupp* utgår ur skollagen (1985:1100) och *förskola* blir därmed den enda benämningen för den verksamheten. Benämningen *integrerad skolbarnsomsorg* utgår ur skollagen.

Kommitténs förslag: Sammanfaller delvis med regeringens förslag. Kommittén föreslår att begreppen förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall utgå ur skollagen, att begreppen daghem och deltidsgroup ersätts med begreppet förskola och att begreppet integrerad skolbarnsomsorg ersätts med fritidshem.

Remissinstanserna: Av de remissinstanser som kommenterat förslaget är de flesta positiva. *Skolverket* anser dock att samlingsbegreppet förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg behöver behållas av praktiska skäl.

Skälen för regeringens förslag: Regeringen anser att det är en viktig markering att *förskola* nu etableras som enda benämning för den pedagogiska verksamheten som bedrivs för barn i åldern 1-5 år i daghem och deltidsgupper. Genom införandet av en läroplan för förskolan kan förskolans pedagogiska roll förstärkas och förtydligas. Det finns därför anledning att föra fram förskolan som en enhetlig benämning för verksamheten.

Deltidsgroup och daghem är två organisationsformer av förskolan som egentligen avser olika tider för öppethållande – daghem på heltid och deltidsgroup på deltid. I praktiken har deltidsgroupen mest omfattat de äldre förskolebarnen som varit hemma eller i familjedaghem, medan daghemmen tagit emot barn från ett år och under hela förskoleåldern. Till sitt pedagogiska innehåll är daghem och deltidsgroup likvärdiga verksamheter, men anpassade till de förutsättningar som barnens åldrar och verksamhetens öppethållande ger.

Regeringen anser att organisationsformerna *daghem* och *deltidsgrupp* skall utgå som benämningar ur skollagen och att *förskola* skall vara den enda benämningen för dessa verksamheter. I övrigt föreslås inga förändringar för de verksamheter och benämningar som skollagen anger inom förskoleverksamheten.

Benämningen *integrerad skolbarnsomsorg* infördes i lagstiftningen år 1995. Avsikten var att ge en särskild benämning åt den verksamhet som innebar att fritidshemmen lokalmässigt integrerades i skolan. Att fritidshemmen integreras i skolan har blivit allt vanligare och är en utveckling som sker i allt fler kommuner. Regeringen ser ingen anledning att nu särskilja benämningarna för fritidshem utifrån hur de lokaliseras. Tvärtom är det viktigt att se fritidshemsverksamheten i ett gemensamt sammanhang, med läroplanen som det gemensamma måldokumentet. Därför föreslås att benämningen integrerad skolbarnsomsorg utgår ur skollagen.

Regeringen anser att de övergripande begreppen förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg bör kvarstå i skollagen tills vidare.

Enligt regeringens förslag skall verksamheterna delas in på följande sätt:

Förskoleverksamhet			Skolbarnsomsorg		
Förskola	Familjedaghem	Öppen förskola	Fritidshem	Familjedaghem	Öppen fritidsverksamhet

7 Läroplanen – struktur och inriktning

Kort historik

Det första måldokumentet som Socialstyrelsen år 1945 gav ut om förskolan, eller barnträdgårdar och daghem som verksamheten då kallades, var Pedagogiska anvisningar (RoA nr 27:1945). Året innan hade de första statliga bidragen införts till denna verksamhet. I anvisningarna betonades att verksamheterna skulle lägga grunden till en demokratisk samhällsfostran och utveckla barnens sinnen, fantasi, skaparglädje, uppfinningsförmåga och en sund och självkritisk in-ställning. År 1959 kom nya anvisningar som utgick ifrån utvecklingspsykologiska teorier och som betonade barnens utveckling till självständighet och social anpassning.

I 1968 års Barnstugeutredning gjordes en omfattande utredning om hela förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Den behandlade ingående förskolans mål, inre arbete och organisation, vilket år 1975 resulterade i förskolelagen. I samband med genomförandet av reformen utarbetade Socialstyrelsen en serie arbetsplaner som vägledning för det pedagogiska arbetet i förskolan.

I början av 1980-talet ökade kraven på tydligare mål och riktlinjer. Sedan riksdagen antagit propositionen Förskola för alla barn (prop. 1984/85:209) fick Socialstyrelsen regeringens uppdrag att sammanställa ett Pedagogiskt program för förskolan (Allmänna råd från Socialstyrelsen 1987:3). Programmet tar sin utgångspunkt i barns uppväxtvillkor, utveckling och socialisation. Det pedagogiska innehållet i förskolan är indelat i tre områden: natur, kultur och samhälle. Om arbetssättet sägs att utveckling och inläring sker i ett ständigt samspel som skall tas tillvara i alla situationer under dagen. Det pedagogiska programmet för förskolan vänder sig dels till kommunernas ledningsorganisation, dels till förskolans personal.

Förskolans pedagogiska verksamhet har således aldrig tidigare styrts av en läroplan i form av en förordning. Statens styrning av förskolan har hittills, förutom lagstiftning, främst utgjorts av råd och rekommendationer till kommunerna, som själva utformat egna riktlinjer för verksamheten. Tidigare statsbidragsregler hade endast en styrande effekt på barnomsorgens utbyggnad och organisation.

Regeringens förslag: En läroplan skall införas för förskolan. Förskolans läroplan skall utformas enligt följande riktlinjer.

Läroplanen skall till sin struktur vara uppbyggd på i huvudsak samma sätt som övriga läroplaner.

Läroplanen skall ange värdegrunden och förskolans uppdrag.

Läroplanen skall ange mål och riktlinjer för verksamheten.

Läroplanen skall vända sig till alla som arbetar i förskolan samt till arbetslaget.

Kommitténs förslag: Sammanfaller delvis med regeringens förslag.

Kommittén föreslår därutöver att läroplanens mål skall vara av två slag - mål att sträva mot och mål att uppnå, att läroplanen skall innehålla riktlinjer för förskolläraren och alla som arbetar i förskolan, att läroplanen skall ha ett avsnitt om förskolechefens/rektors ansvar samt att skolplanen skall omfatta förskolan.

Remissinstanserna: En övervägande majoritet av remissinstanserna är positiva till förslaget om en läroplan för förskolan. Bland dessa ingår bl.a. *Socialstyrelsen*, *Skolverket*, *Läraryrket*, *Lärarnas riksförbund*, *Sameskolstyrelsen* de flesta av högskolorna, en majoritet av kommunerna samt flertalet av de förskolor som inbjudits att lämna synpunkter på betänkandet. Många anser att det är bra med en struktur som liknar de läroplaner som gäller för det offentliga skolväsendet. Förslaget att ge förskolläraren ett särskilt ansvar samt att reglera rektors ansvar möter både positiva och negativa reaktioner.

Landsorganisationen (LO), *Svenska kommunalarbetsförbundet (SKAF)* samt *Centrum för forskning i lärande vid Luleå tekniska universitet* är negativa till förslaget, som de anser är alltför anpassat till skolans synsätt. *Skolverket*, *Lärarhögskolan i Malmö*, ett antal kommuner m.fl. anser att skillnaden mellan de två målnivåerna är otydlig. Många spontana remissvar är kritiska mot att läroplansförslaget inte omfattar familjedaghem eller öppen förskola, medan andra anser att det är positivt att dessa verksamheter föreslås få specifika allmänna råd. Ett antal av instanserna, bl.a. *Statens Invandrarverk*, *LO* och flera kommuner påpekar risken för ökad segregering om inte alla barn får del av förskolan.

Skälen för regeringens förslag: Regeringen anser att förskolan i likhet med skolan skall styras av en läroplan i form av en förordning. Avsikten med att införa en läroplan för förskolan är att tydliggöra förskolans pedagogiska roll. Genom en läroplan skapas bättre förutsättningar för en förskola med hög och jämn kvalitet.

Ett enhetligt läroplanssystem inom utbildningssektorn har också stor betydelse för den integration som sker mellan förskola och skola. För att denna process skall fortsätta behövs nationella mål för arbetet med barns och ungdomars utveckling och lärande i ett långsiktigt perspektiv.

Det är angeläget att förskolan på ett kvalitativt och professionellt sätt kan verka inom utbildningssystemet. Det är dock inte avsikten att förskolan därmed skall förändras till sin funktion. Förskolan skall fortsätta att vara ett viktigt komplement till föräldrarnas omsorg och fostran. Föräldrar skall, genom förskolans verksamhet, kunna förena föräldraskap

med förvärvsarbete. Barnen skall ges en trygg, lärorik och utvecklande verksamhet i ett förtroendefullt samarbete mellan hem och förskola. Prop. 1997/98:93

Enskilt driven förskola

Läroplanen för förskolan skall gälla för de förskolor som kommunen är huvudman för. När det gäller förskolor som drivs av enskilda är det kommunerna som ger tillstånd till verksamheten och som har tillsyn över den. Tillstånd får beviljas endast om verksamheten uppfyller kravet på god kvalitet och säkerhet (2 a kap. 13 a §, första stycket skollagen). Läroplanen kommer inte att gälla enskilt drivna förskolor. Den kommer dock att ligga till grund för bedömningen om den enskilt drivna verksamheten uppfyller kvalitetskravet. I detta avseende kommer förskolans läroplan att ha samma funktion för enskilt drivna förskolor som skolans läroplan har för fristående skolor.

Läroplanen och familjedaghem

Familjedaghemmen är ett viktigt komplement till förskolan. Verksamheten bedrivs vanligen huvudsakligen i dagbarnvårdarnas egna hem. Under senare år har familjedaghemmens verksamhet ofta organiserats i dagbarnvårdargrupper, med tillgång till egna lokaler eller öppen förskola. Detta förstärker möjligheterna för gemensamt arbete och gruppaktiviteter med barnen.

Regeringen anser att en läroplan för förskolan inte skall gälla för familjedaghem. Familjedaghemmen är inte tillgängliga för samma reglering, kontroll och utvärdering som förskolan. Däremot skall läroplanen för förskolan vara vägledande för familjedaghem. Det innebär att familjedaghemmen kan tillämpa delar av läroplanen, utifrån de förutsättningar som denna verksamhet ger. De avsnitt i läroplanen som behandlar normer och värden är lika relevanta för familjedaghemmen som för förskolan. Läroplanen skall också i övrigt fungera vägledande.

Regeringen anser, i likhet med kommittén, att det i övrigt för familjedaghemmen bör finnas riktlinjer för verksamheten i form av allmänna råd, som utfärdas av Skolverket (kapitel 9, Allmänna råd).

Läroplanens struktur

Med en läroplan intar förskolan sin rättmätiga plats i det livslånga lärandet. Det pedagogiska innehållet i läroplanen skall vara anpassat till barn i förskoleåldrarna och till den verksamhet som bedrivs i förskolan. Mål och riktlinjer skall avse en pedagogisk verksamhet för förskolebarn.

Regeringen anser att förskolans läroplan till sin struktur skall vara uppbyggd på i huvudsak samma sätt som läroplanerna inom det offentliga skolväsendet. Därigenom kan gemensamma synsätt på barns och ungas lärande och kunskaper bättre utvecklas. Läroplanerna kan länka i varandra så att de gemensamma målen blir tydliga.

I likhet med skolans läroplaner kommer läroplanen för förskolan att vara av betydligt mindre omfång och mer koncentrerad än det pedago-

giska program som tidigare styrt verksamheten. Läroplanen skall ange de nationella målen, men inte ge anvisningar om hur målen skall uppnås eller om arbetssätt och metoder.

Värdegrunden och förskolans uppdrag

Läroplanen skall inledas med den värdegrund som verksamheten skall bygga på och som övriga delar i läroplanen skall avspegla. Värdegrunden skall utgå från de demokratiska principer som samhället vilar på.

De remissinstanser som kommenterat kommitténs förslag till formuleringar av förskolans värdegrund, har varit positiva.

I läroplanen skall finnas ett avsnitt som tar upp förskolans uppdrag. Förskolan har ett omfattande uppdrag och skall i sin verksamhet arbeta med barnets allsidiga utveckling. Det pedagogiska arbetet i förskolan utgår ifrån att det finns ett starkt samband mellan omsorg, fostran och barnets utveckling och lärande i en verksamhet som tar ansvar för hela barnet under hela dagen.

Mål

Regeringen ser ett värde i att förskolans läroplan har en med skolans läroplan likartad struktur. Därmed kommer barns och elevers lärande att kunna ses som obrutna processer från tidig ålder i förskolan och genom skolsystemet. Därför anser regeringen, i likhet med kommittén, att det skall finnas *mål att sträva mot* i förskolans läroplan. Dessa skall ange inriktningen på vad förskolan skall arbeta mot och sträva efter när det gäller det enskilda barnets utveckling och lärande. Genom att såväl förskolans som skolans läroplaner innehåller mål att sträva mot kan en kontinuitet skapas mellan de båda läroplanerna.

Utöver mål att sträva mot föreslår kommittén att det i läroplanen även skall finnas *mål att uppnå*. Dessa mål skall, enligt kommitténs förslag, uttrycka förskolans ansvar för en eftersträvd utveckling av det enskilda barnets förmåga inom ett antal områden.

Flera remissinstanser, däribland *Skolverket*, anser att det är svårt att använda begreppet mål att uppnå på det sätt som kommittén föreslår. *Lärarhögskolan i Malmö* är kritisk till otydligheten mellan de två målnivåerna, *Göteborgs universitet* anser att mål att uppnå blir alltför styrande, *Luleå tekniska universitet* talar om ett okritiskt övertagande av skolans begrepp och flera kommuner är också kritiska till mål att uppnå i förskolan.

Begreppet mål att uppnå har tagits över från Lpo 94, men av kommittén givits en annan innebörd, då de föreslås ange vad barn skall ha utvecklat istället för ha uppnått. Att använda samma begrepp i de båda läroplanerna, men med förändrad innebörd är, enligt regeringens mening, inte oproblemiskt. Skillnaden mellan de två målnivåerna är otydlig.

Avsikten med mål att uppnå i skolan är att de skall kunna utvärderas och utgöra grunden för en resultatbedömning. I förskolan är det inte det enskilda barnets resultat som skall utvärderas och inga betyg eller omdömen skall utfärdas. Förskolan är en pedagogisk verksamhet i vilken

barn kan börja vid olika åldrar och delta i under olika lång tid. Förskolan skall vara trygg, utvecklande och lärorik för alla barn som deltar, utifrån vars och ens förutsättningar. Av den anledningen anser regeringen att det inte är lämpligt att använda mål att uppnå i förskolans läroplan.

Sammanfattningsvis anser regeringen att förskolans läroplan skall innehålla endast en typ av verksamhetsmål, nämligen *mål att sträva mot* för det enskilda barnets utveckling och lärande. Dessa mål bör kunna formuleras utifrån kommitténs förslag till såväl mål att sträva mot som mål att uppnå.

Riktlinjer för dem som arbetar i förskolan

Regeringen anser att riktlinjerna i läroplanen för det målinriktade arbetet i förskolan skall vända sig till *alla som arbetar i förskolan* samt till *arbetslaget*. Kommittén har föreslagit att riktlinjerna skall vända sig till alla som arbetar i förskolan samt till förskolläraren.

En del remissinstanser och merparten av de spontana remissyttrandena har framhållit att istället för förskolläraren borde arbetslaget ges riktlinjer i läroplanen. *LO* betonar vikten av att de som i dag är verksamma inom barnomsorgen får möjlighet till en meningsfull högre utbildning och *SKAF* menar att barnskötare och förskollärare har olika kompetens som inte är liktydigt med högre och lägre utbildning. *Lärarhögskolan i Malmö* föreslår att förskolläraren ersätts med arbetslaget. Några remissinstanser anser att det borde föras en diskussion om kompetensutveckling för barnskötare.

Över 100 000 personer är anställda i förskola och fritidshem. Av dessa har närmare 60 procent utbildning till förskollärare eller fritidspedagog. 35 procent har barnskötarutbildning. Endast 2 procent saknar utbildning för arbete med barn. I förskolan kan det dessutom finnas personal som arbetar som resurspersoner i barngrupperna, personal som har hand om matlagning och städning, vaktmästare m.fl. Vanligtvis är det en förskollärare som är ansvarig för ledningen av förskolan. Med alla som arbetar i förskolan avses all personal med de olika uppgifter som finns i förskolan.

Regeringen anser att det i läroplanen, utöver riktlinjer för alla som arbetar i förskolan, bör finnas riktlinjer som vänder sig till arbetslaget. Personalen i förskolan arbetar praktiskt taget uteslutande i arbetslag. Arbetslagen i förskolan består av minst två, men oftast flera personer som varaktigt arbetar tillsammans. Vanligtvis har ett arbetslag hand om verksamheten för en barngrupp, som oftast är åldersblandad i småbarnsgrupper 1-3 år och syskongrupper 3-5 år. Helt åldersblandade barngrupper förekommer, liksom mer åldersindelade. I arbetslagen ingår förskollärare och barnskötare för alla förskoleåldrar. Det förekommer också att fritidspedagoger arbetar i förskolan.

Förskolan har en lång erfarenhet av arbete i arbetslag med olika yrkesgrupper. Förskollärare och barnskötare arbetar tillsammans och har under åren i samverkan utvecklat sina yrkesidentiteter, vilket lett till en fruktbar utveckling av förskolans pedagogiska verksamhet. Arbetslaget ger möjligheter att arbeta temainriktat där olika kunskapsområden kan belysas utifrån olika perspektiv.

Regeringen förutsätter att kommunens fortbildningsinsatser ger alla i arbetslaget möjlighet att utveckla sina olika yrkeskompetenser. Regeringen utgår ifrån att kommunerna, liksom hittills, satsar på en välutbildad och erfaren personal i förskolan, som en garanti för hög professionalitet i förskolan.

Kommunerna, som har det övergripande ansvaret för den pedagogiska verksamheten, är enligt regeringens uppfattning, väl medvetna om att ett bra ledarskap är väsentligt för förskolans verksamhet. Ledningen för förskolan är inte reglerad i skollagen, så som rektorsfunktionen är för skolan. Regeringen ser heller ingen anledning att särskilt reglera förskolans ledning. Ibland kan det te sig naturligt att samordna förskolans ledningsfunktion med skolans. Det är dock en fråga för varje kommun att besluta om ledningen för förskolan och regeringen ser ingen anledning att ändra på detta förhållande. Därav följer att det i läroplanen för förskolan inte bör finnas något särskilt avsnitt som behandlar rektors/förskolechefens ansvar.

Regeringen anser att läroplanen för förskolan skall kunna träda i kraft den 1 augusti 1998.

8 Läroplanens innehåll

Regeringens bedömning: I förskolans läroplan bör mål och riktlinjer preciseras inom följande områden:

- normer och värden
- utveckling och lärande
- barns inflytande
- förskola och hem.

Kommitténs förslag: Sammanfaller i huvudsak med regeringens bedömning.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna är i huvudsak positiva till den föreslagna läroplanens innehåll. Många nämner särskilt läroplansförslagets helhetssyn på barns utveckling och lärande samt att lekens roll betonas. *Riksrevisionsverket (RRV)* anser dock att det är svårt att tolka om förslaget innebär en förändring av förskolans innehåll. Några instanser är starkt kritiska, däribland *LO*, *SKAF* och *Centrum för forskning i lärande vid Luleå tekniska universitet*. Huvudkritiken riktar sig mot att förslaget till läroplan är alltför skolbetonat och därför kan medverka till ett alltför formaliserat lärande och att omsorgens betydelse inte framförs tillräckligt i förslaget.

Skälen för regeringens bedömning: Det ankommer på regeringen att närmare utforma läroplanstexten och fastställa läroplanen. Då det är första gången som en läroplan införs för förskolan vill vi för riksdagens information ge vår bedömning av läroplanens innehåll, vilka områden som läroplanen i huvudsak bör behandla samt motiven för formuleringar av mål och riktlinjer.

Förskolans uppdrag är att utifrån demokratiska principer ge barn en god omsorg och fostran samt främja deras utveckling och lärande. Alla som arbetar i förskolan har ansvar för att i aktiv handling se till att förskolan omges av goda normer och stödja barnens utveckling till vuxna människor. Barns moraliska värderingar grundläggs tidigt. Barn tar efter och införlivar vad de känslomässigt upplever och ser som en norm. Förskolan har en unik möjlighet att påverka barn och utveckla deras synsätt och handlingar i positiv bemärkelse. Regeringen vill framhålla förskolans betydelse för att hos barnen utveckla värden som öppenhet, respekt, solidaritet och tolerans.

Förskolans personal skall i det vardagliga arbetet aktivt och medvetet påverka och stimulera varje barn med hänsyn till dess mognad och förutsättningar. En strävan skall vara att stödja barnen i att utveckla förståelse för och efter hand omfatta vårt samhälles gemensamma demokratiska värderingar. Den grundläggande principen om människors lika värde skall levandegöras och gestaltas i förskolans verksamhet. I förskolan skall respekten för vår miljö främjas och ett demokratiskt arbetssätt tillämpas. Alla som arbetar i förskolan skall aktivt hävda de grundläggande värden som anges i läroplanen och ta avstånd från uppfattningar som strider mot dem.

Förskolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsroller. Den skall därför ge flickor och pojkar möjligheter att utveckla och pröva sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet.

Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på förskolepersonalens förmåga att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. I den mångkulturella förskolan finns möjligheter för barnen att grundlägga respekt och aktning för varje människa oavsett bakgrund.

8.2 Omsorg, lek och lärande

Förskolan skall erbjuda barnen en god pedagogisk verksamhet där omsorg, fostran och lärande integreras. Förskolan skall vara rolig, trygg och lärorik. Barns behov av trygghet och kontinuitet skall tillgodoses i förskolan.

Förskolan har en lång tradition av att i det pedagogiska arbetet ta tillvara vardagliga situationer för barns utveckling och lärande. Genom läroplanen kommer den kompetens för barns lärande som finns i förskolan att lyftas fram och få bärkraft. Därtill kan de mål och riktlinjer som läggs fast i läroplanen fungera som pedagogiska utmaningar för förskolan.

Barn lär i alla sammanhang, såväl i omsorgssituationer som under lek och temaarbete. Utveckling och lärande är ömsesidigt beroende av varandra och bestäms av hur barnet blir bemött, att det är tryggt och att det känner tillit till sin omgivning. Det tidiga lärandet utgår från kroppen och känslolivet och utvecklas i nära kontakt och i samspel med andra. Omsorgen är nödvändig både för barnets fysiska välbefinnande och för dess utveckling och lärande. Under förskoleåren skall barnet börja ta ansvar

för sig själv och sitt välbefinnande och lägga grunden till goda levnadsvanor.

Lekens värde för barns utveckling och lärande har under det senaste decenniet blivit allt mer uppmärksammat i förskolan. Leken har många pedagogiska möjligheter. Därför bör ett medvetet bruk av leken ingå i förskolans pedagogiska verksamhet. Barns egna lekar uppstår spontant och styrs av tillfälliga ingivelser och idéer. I leken utforskar och erövrar barnen sin omgivning. I den viktiga rolleken eller låtsasleken tränar sig barnen att gå in i tänkta sammanhang. Hur samhället fungerar avspeglas i barnens lekar. De återskapar sina upplevelser och ställer upp hypoteser: de går till affären, leker familj, går till doktorn. Inlevelse, fantasi, kommunikation och förmåga att samarbeta övas och utvecklas. Lek leder till social kompetens. De sociala lekreglerna som samförstånd, ömsesidighet och turtagande som krävs för att leken skall fortgå, är grundläggande demokratiska principer. När barnen har tillgång till en stimulerande miljö och olika material utvecklas leken.

Förskolans syn på kunskap och barns utveckling och lärande skall präglas av att barnen kan och vill, att de är nyfikna och rika på inneboende förmågor. Det innebär att se barnet som en tänkande individ, som skapar mening och innebörd i sina erfarenheter och upplevelser. Det är en pedagogik som utgår ifrån att se hela barnet i olika situationer under dagen.

Kunskap erövrar genom lärande. Kunskap är inte något entydigt begrepp. I betänkandet *Skola för bildning* (SOU 1992:94) behandlas kunskapssynen utifrån olika kunskapsformer. I betänkandet preciserades fyra olika former av kunskap: fakta, förståelse, färdighet, förtrogenhet. Kunskap beskrivs som ett sätt att göra världen begriplig, vilket utvecklas i ett växelspel mellan vad man vill uppnå och den kunskap man redan har, problem man upplever och erfarenheter man gör.

Denna kunskapssyn bör vara utgångspunkt för en diskussion om hur man såväl inom förskolan som skolan ser på kunskap och barns lärande. Kunskap och lärande i detta perspektiv blir inte endast relaterade till barnet, utan något som skapas och definieras tillsammans med andra. Detta förutsätter ett aktivt barn som är med och skapar sin egen kunskap och som därigenom får en positiv uppfattning om sin egen förmåga och drivkraft.

Språk och matematik

I förskolan skall barnens språkutveckling främjas. Läs- och skrivinläring är inte något som påbörjas under en speciell fas under uppväxten. Förmågan att läsa och skriva utvecklas under lång tid och är en del i den livslånga språk- och kunskapsutvecklingen. När barnets eget intresse för skriftspråket visar sig är det viktigt för den fortsatta utvecklingen att denna lust stimuleras. Barnen börjar ofta spontant visa intresse för läsning och skrivning. De låtsasläser och låtsasskriver, härmar och prövar i leken sådant som de ser att vuxna gör.

Språkutveckling och identitetsutveckling går hand i hand. Förskolan bör bidra till att barn med annat modersmål än svenska får möjlighet att både lära sig svenska och bibehålla och utveckla sitt modersmål.

Förskolan skall även stimulera barns intresse och förståelse för matematiska begrepp. På samma sätt som språket utvecklas genom olika former av lek och med vuxna som tar tag i barnets spontana lust och intresse, börjar barnen sortera, gruppera och jämföra föremål. Ramsräknandet kan börja tidigt, men det tar tid innan taluppfattningen har utvecklats. Barnen skall få stöd av personalen när de visar intresse för att lära sig matematiska begrepp.

Natur, kultur och samhälle

Barn skall i förskolan grundlägga sina kunskaper om naturen och få förståelse för allt liv. Barnen lär sig successivt samband och förändringar i livslopp hos djur, människor och växter och får ökade kunskaper om hur människan, samhället och naturen påverkar det ekologiska kretsloppet. Det ökade informationsflödet i samhället gör att barn tidigt nås av olika budskap om miljöförstöring och ekologisk obalans. Barn behöver positiva förebilder och exempel på hur de själva kan påverka miljöfrågorna. För detta krävs ett väl genomtänkt miljöarbete i förskolan.

Förskolan skall vara öppen mot det omgivande samhället och använda det som en resurs i det pedagogiska arbetet. Barnen skall få upplevelser och erfarenheter av olika arbetsplatser och servicefunktioner i närsamhället – hur man utträttar olika ärenden, betar sig i trafiken och använder kommunikationsmedel.

Att lära sig är en skapande process. Kulturella språk som exempelvis musik finns hos barn och är en naturlig del av deras värld, liksom behovet av att uttrycka sig. De estetiska verksamheterna är grundläggande för barns förmåga att tolka och förstå vad som händer i omgivningen och att uttrycka upplevelser och händelser. Bild, film, musik, sång, drama och dans har språkliga och kommunikativa sidor som har betydelse för barns läroprocesser.

Våra barnböcker är ett kulturarv som barn skall få riklig del av i förskolan. Mycket högläsning utvecklar språk, fantasi och koncentrationsförmåga. Genom att berätta, använda rim, ramsor, sagor, drama och sånger stimuleras barns språkutveckling och lärande. Tillgång till böcker öppnar och ger perspektiv på omvärlden. Att en bok kan ge kunskaper och nya upplevelser är viktigt för förskolan att förmedla till barnen.

Förskolan skall även ge barnen möjligheter att ta del av såväl samhällets kulturutbud, det egna kulturarvet som minoriteternas och invandrabarnens kultur. I den mångkulturella förskolan finns barn med olika bakgrunder. Att stärka barns identitet är ett viktigt uppdrag i förskolan, liksom att utveckla barns inlevelseförmåga och respekt för olikheter mellan människor. Barnen bör ges grundläggande kunskaper om enkel teknik som används i vardagliga sammanhang. Att använda enkla redskap och tekniker tillhör förskolans dagliga aktiviteter. Pojkar och flickor skall ges samma möjligheter att grundlägga dessa kunskaper.

Den nya informationstekniken börjar också komma in i förskolan. Det finns projekt som visar att barn redan i förskolan kan hantera datorer på många sätt, t.ex. olika multimedieprogram och program för kommunika-

tion. För barn med funktionshinder kan datorn öka förutsättningarna för ett mer aktivt deltagande i samhällslivet. Prop. 1997/98:93

Temaarbete i pedagogisk miljö

Den pedagogiska miljön har stor betydelse för barns möjlighet till utveckling och lärande i förskolan. Med ett temainriktat arbetssätt i en kreativ och lustfylld förskolemiljö kan barnen få del av ett mångsidigt och sammanhängande lärande. I det temainriktade arbetssättet finns inga ämnesgränser. Verksamheten koncentreras under en längre period kring ett särskilt område. Temat kan utifrån ett medvetet pedagogiskt förhållningssätt utvecklas och varieras på olika sätt, med de olika uttrycksmedel som finns att tillgå.

För att uppfylla läroplanens mål bör miljö, arbetssätt och tillgängligt material inspirera barn och vuxna att leka, utforska och att tillsammans göra nya upptäckter. Förskolans verksamhet och miljö bör vara tillgänglig för experiment, skapande och teknik.

Förskolan skall även tillgodose barns behov av vila och lugn och deras behov av utrymmeskrävande och rörliga lekar. Att utomhusvistelsen sker i såväl planerad miljö som i utmanande naturmiljö har visat sig vara betydelsefullt för ett gott växande och lärande.

Barn med behov av särskilt stöd

Förskolans ansvar för barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl är i behov av särskilt stöd för sin utveckling, beslutades redan i 1975 års förskolelag. Barn med behov av särskilt stöd fick därmed rätt till förskola före sex års ålder. Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver erbjudas plats i förskolan och verka för att barnen utnyttjar den erbjudna platsen samt informera föräldrarna om verksamheten och syftet med den.

Barn som behöver särskilt stöd för sin utveckling skall ges en god omsorg och deras utveckling och lärande skall främjas i förskolan.

Alla barn behöver få erfara den tillfredsställelse det ger att få vara tillsammans med andra barn på lika villkor, övervinna svårigheter och göra framsteg. Därför är förskolan en resurs för barn som tillfälligt eller varaktigt behöver särskilt stöd.

För barn med behov av särskilt stöd är en generellt god kvalitet i förskolan den viktigaste insatsen. Andra insatser som främjar barnens utveckling är handledning till personal som arbetar med barn som är i behov av särskilt stöd. Vissa barn behöver därutöver andra stödinsatser.

8.3 Barns inflytande

Förskolans verksamheten skall utformas utifrån demokratiska värderingar och med aktning för varje människas egenvärde. Barnen skall själva ha inflytande i förskolan och deras synpunkter skall efterfrågas.

Personalen i förskolan måste uppmärksamma och lyssna på barnen. Redan tidigt börjar barn visa att de kan och vill. På sitt eget sätt vill de

vara med och bestämma. Förskolan skall ge både flickor och pojkar möjlighet att påverka och ha inflytande. Genom att barn får ta ansvar för olika uppdrag i förskolan växer deras tillit till den egna förmågan. Förskolans dagliga arbete ger rikliga tillfällen till detta. Flickor och pojkar behöver också få uttrycka egna åsikter, berätta och vara uppmärksammade i gruppen. Att få vara med om att fatta beslut tillsammans med andra barn och vuxna stärker självkänslan och förmågan att ta konsekvenser av demokratiskt fattade beslut.

8.4 Förskola och hem

Moderna uppväxtvillkor innebär en tillvaro för barn där förskola och hem skall samverka och vara olika arenor för barnen. Förskolan har en viktig del i barnens fostran och lärande.

Föräldrasamarbetet är en grundläggande utgångspunkt för förskolans verksamhet. Samverkan mellan hem och förskola skall bygga på öppenhet, ömsesidighet och respekt. I förskolan har föräldrar och personal kontinuerliga samtal om barnets utveckling och lärande. Föräldrasamverkan och föräldrainflytande innebär också att det mellan förskola och hem förs en diskussion om planering och genomförande av förskolans verksamhet. Olika barn, olika situationer och olika föräldrar kräver olika förhållningssätt från personalens sida. Det är viktigt att det föräldrasamarbete som byggs upp i förskolan kan fortsätta med barnet in i förskoleklassen och in i grundskolan.

8.5 Samverkan

När barnen slutar i förskolan kommer de flesta att gå vidare till förskoleklass och fritidshem. För att en pedagogisk kontinuitet skall vara möjlig och övergången underlättas för barnen, krävs en aktiv samverkan mellan förskolan, förskoleklassen, grundskolan och fritidshemmet. Det är i dessa sammanhang som ett gemensamt synsätt på kunskap och barns lärande kan utvecklas och förhållningssätten i de olika pedagogiska verksamheterna befrukta varandra. Läroplanerna kan användas som utgångspunkt i diskussioner och erfarenhetsutbyten mellan de olika verksamheterna.

9 Planering och utvärdering

Allt fler kommuner har organiserat barn- och ungdomsfrågorna under samma ledning. Samordningen och integrationen mellan förskoleklass, skola och fritidshem fortsätter i kommunerna. Regeringen ser denna utveckling som positiv. För att en helhetssyn på barns och ungdomars uppväxtvillkor, utveckling och lärande skall kunna utvecklas krävs allt mer ett samlat grepp över dessa frågor.

Skollagen föreskriver inte att förskolan skall ingå i kommunens skolplan. Det är dock numera vanligt att kommunerna har fört in förskoleklassens och fritidshemmens verksamhet i skolplanen. Som en följd av att kommunerna allt mer utvecklar ett helhetsperspektiv på barn- och ungdomsfrågor är det naturligt och troligt att även förskolan kommer att ingå som en del i allt fler kommuners skolplaner. Förskolan har också en lång tradition av arbete med egna arbetsplaner. Mot bakgrund av denna utveckling ser regeringen inget behov av att reglera dessa frågor.

När läroplanen införs för förskolan blir den bindande för kommunen att följa. Utvärderingar av förskolans kvalitet måste ställas i relation till läroplanens mål. I förskolans läroplan preciseras mål som gör kvalitetsutvecklingen och utvärderingen av verksamheten viktig. Avsikten med utvärderingen är inte att kontrollera enskilda barns resultat, utan att få underlag för en bedömning av den pedagogiska verksamhetens kvalitet. Denna bedömning kan ligga till grund för hur den pedagogiska verksamheten skall utvecklas.

Ett ökande intresse för att genom olika typer av dokumentation synliggöra det pedagogiska arbetet har utvecklats under senare år inom förskolan. Genom dokumentation av det pedagogiska arbetet blir barns utvecklings- och läroprocesser möjliga att följa för såväl föräldrar som personal.

10 Allmänna råd

Regeringens bedömning: För familjedaghem och för öppen förskola bör allmänna råd finnas.

Kommitténs förslag: Överensstämmer med regeringens bedömning.

Remissinstanserna: De remissinstanser som kommenterat förslaget har såväl positiva som negativa synpunkter. *Läraryrket*, *Barnombudsmannen (BO)* och flera kommuner understryker betydelsen av att särskilda riktlinjer utformas för familjedaghem och öppen förskola. Många spontana remissvar anser att läroplanen även bör omfatta familjedaghemmen.

Skälen för regeringens bedömning: Familjedaghemmen är ett viktigt komplement till förskolan. Cirka 13 procent av alla barn i åldern 1-5 år omfattas av verksamhet i familjedaghem. Av samtliga dagbarnvårdare hade år 1996 ungefär 3 procent förskolläroutbildning, 26 procent hade barnskötarutbildning och knappt 38 procent hade en utbildning i form av dagbarnvårdarkurs (90-100 timmar). 29 procent av dagbarnvårdarna saknade utbildning för arbete med barn.

Barns lärande och utveckling är en ständigt pågående process. Barns behov av omsorg, omvårdnad och trygghet är detsamma, oavsett i vilken verksamhet de befinner sig. Därför är det nödvändigt att alla som arbetar med barn har ett medvetet förhållningssätt till sin egen uppgift i förhållande till detta. Familjedaghem kan stå för andra kvaliteter än förskolan. För föräldrar som av olika skäl föredrar familjedaghemmet för sina barn

är det viktigt att denna valmöjlighet finns. Familjedaghemmen bör ha ett visst mått av frihet att utveckla och profilera sin verksamhet, utifrån de olika förutsättningar som olika familjedaghem ger.

Under senare år har dagbarnvårdarna allt oftare organiserat sig i dagbarnvårdargrupper, ibland med tillgång till egna lokaler eller öppen förskola. Fördelarna med denna organisationsform är flera. Ensamarbetet minskar och dagbarnvårdare kan vikariera för varandra vid sjukdom eller tillfällig frånvaro. Barnen får tillgång till fler vuxna omkring sig. Möjligheterna till gemensamma gruppaktiviteter med barnen ökar.

Regeringen har tidigare i denna proposition (avsnitt 7.1) anfört att läroplanen för förskolan inte skall gälla, men vara vägledande för familjedaghem. Regeringen anser att det bör finnas riktlinjer för verksamheten i form av allmänna råd, som utfärdas av Skolverket.

De allmänna råden bör ha sina utgångspunkter i läroplanen för förskolan, men vara anpassade till de förutsättningar som familjedaghemmet ger för barns fostran och omsorg. De allmänna råden bör ge riktlinjerna för hur familjedaghemmet kan bidra till barns utveckling och lärande.

Öppen förskola

Den öppna förskolan vänder sig till barn som inte är i förskola och kan också vara ett komplement till familjedaghem. Barnen är inte inskrivna i den öppna förskolan. Oftast krävs att en vuxen, t.ex. förälder eller dagbarnvårdare, deltar tillsammans med barnet. Barnets behov av aktiviteter tillsammans med andra barn är det huvudsakliga syftet med en öppen förskola. Även föräldrar, dagbarnvårdare och andra vuxna ges tillfälle till kontakter och gemenskap i en öppen förskola. I vissa bostadsområden har den öppna förskolan mer av en socialt stödjande karaktär. Det förekommer att socialtjänst, barnavårdscentral och mödravårdscentral samarbetar inom den öppna förskolans ram. Verksamheten leds ofta av en förskollärare, men även fritidspedagoger, socionomer, socialpedagoger och barnskötare arbetar i den öppna förskolan.

Den öppna förskolan är ett viktigt komplement inom förskoleverksamheten. Regeringen anser att det bör finnas riktlinjer för verksamheten i form av allmänna råd, som utfärdas av Skolverket.

11 Ekonomiska konsekvenser

I enlighet med den s.k. finansieringsprincipen skall kommuner och landsting inte åläggas nya arbetsuppgifter, utan att de samtidigt ges möjligheter att finansiera dessa på annat sätt än med höjda skatter. Om statmakterna fattar beslut som medför utgiftsökningar för kommunsektorn, bör dessa således finansieras genom en ökning av statsbidragen, eller genom att staten fattar beslut som möjliggör besparingar. Finansieringsprincipen innebär också att statsbidragen bör minska om kommunerna fräntas skyldigheter eller om de till följd av regelförändringar får möjlighet att bedriva en mer kostnadseffektiv verksamhet.

Regeringens bedömning är att de förslag som lämnats när det gäller en läroplan för förskolan inte innebär ökade kostnader för kommunerna. Förskolans grundläggande uppdrag förändras inte av läroplanen och förutsätter inte organisationsförändringar. Ansvar för allmänna råd, kommentarmaterial och övriga insatser för kompetensutveckling i samband med införandet av läroplanen ingår i de resurser som Skolverket disponerar.

12 Författningskommentarer

Förslaget till lag om ändring i skollagen (1985:1100)

2 a kap.

2, 4, 9, 10 och 13 §§

Ändringarna har behandlats i avsnitt 6.

Ändringen i 2 § *första stycket* innebär att organisationsformerna *daghem* och *deltidsgrupp* utgår ur lagen. Skollagen innehåller inte längre några organisationsformer av förskolan.

Övriga ändringar innebär att integrerad skolbarnsomsorg utgår som benämning. Verksamheten ingår i stället i benämningen *fritidshem*.

Barnomsorg och skolkommitténs betänkande *Att erövra omvärlden – Förslag till läroplan för förskolan* SOU 1997:157, inleds med en historisk bakgrund om förskolans framväxt. Motivtexterna till betänkandets förslag, en läroplan för förskolan och förändringar i skollagen, behandlar exempelvis barns utveckling och lärande, synen på kunskap och lärande, föräldrasamarbete, jämställdhet, förskolan i det mångkulturella samhället, barn och kultur, barn med behov av särskilt stöd. Bestämmelserna om förskoleverksamheten, skolbarnsomsorgen och skolan redovisas också.

Kommittén föreslår att förskolan skall styras av en läroplan som läggs fram i betänkandet. Läroplanen skall vara en förordning, vilket är en garanti för att förskolans verksamhet blir likvärdig. Läroplanen har också en sådan utformning att den kan användas för tillsyn av likvärdigheten. Till sin struktur liknar läroplanen skolans läroplaner. Läroplanen innehåller grundläggande värden för förskolans arbete, förskolans uppdrag samt mål och riktlinjer för verksamheten.

Läroplanen föreslås innehålla två typer av mål. *Mål att sträva mot* anger inriktningen av förskolans pedagogiska verksamhet och uttrycker en önskad kvalitetsutveckling. *Mål att uppnå* är mål som uttrycker vad barnen med hänsyn till sina individuella förutsättningar skall ha uppnått när de lämnar förskolan. Målen beskriver en eftersträvad utveckling av det enskilda barnet på olika områden. Riktlinjerna för de som arbetar i förskolan vänder sig till *alla som arbetar* i förskolan, *förskolläraren* och *förskolechef/rektor*. Även om förskolläraren har ett särskilt ansvar förutsätter läroplanen att riktlinjerna följs av barnskötaren och att barnskötarens kompetens tillvaratas i verksamheten.

Kommittén föreslår att *förskolan bildar en egen skolform* inom det offentliga skolväsende. Förskolan kan inte ge alla barn lika tillgång till verksamheten. Kommittén föreslår därför att *förskolan ges en egen portalparagraf* i skollagen. Kommittén menar att *undervisning kan definieras som en medveten pedagogisk handling i riktning mot ett mål*. Kommittén föreslår att förskollärare som arbetar i förskolan skall användas för undervisningen i det offentliga skolväsendet (jmf. prop 1997/98:6). Kommittén föreslår också en *reglering av förskolans ledning* på samma sätt som för skolan men tar inte ställning till benämningen av ledningsfunktionen. Kommittén konstaterar att dessa förslag bör kunna genomföras, men att de i nästa steg leder till att *skollagen som helhet bör ses över*.

Kommittén föreslår att den *öppna förskolan* och *familjedaghem* inte skall bilda egna skolformer inom det offentliga skolväsendet och att det utarbetas allmänna råd för den öppna förskolan och familjedaghem. För *barn på sjukhus* föreslår kommittén att läroplanen i tillämpliga delar skall vara vägledande. Kommittén föreslår att *fritidshem* skall inrymmas som en frivillig del inom grundskolan och att fritidspedagoger som arbetar i fritidshem skall användas för undervisningen i det offentliga skolväsendet. Kommittén föreslår att den *öppna fritidsverksamheten* inte skall bilda en egen skolform och att allmänna råd utformas för verksamheten. I och med att förskola och fritidshem föreslås ingå i det offentliga skolväsendet omfattas dessa även av bestämmelserna gällande *skolplan och fortbildning* i skollagen. Kommittén föreslår att begreppen förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg inte skall kvarstå i skollagen samt att begreppen

daghem och deltidsgrupp ersätts med *förskola* och att begreppet *integrerad skolbarnsomsorg* ersätts med *fritidshem*.

Prop. 1997/98:93

Bilaga 1

Kommittén menar att de direkta *kostnader* förslagen kan innebära kan relateras till de eventuella fall där någon förskola inte har förskollärare. På kort sikt kan inordnandet i skolplanen, den lokala arbetsplanen och kraven på utvärdering och kvalitetssäkring innebära ökade kostnader. Särskilda medel för implementering av reformen föreslås.

Kommittén framhåller slutligen att det blir allt viktigare att förskolan bli tillgänglig för alla barn. Kommittén anser att det är mycket viktigt att barnen, åren före de skall börja i förskoleklass, har möjlighet att delta i en organiserad och planerad pedagogisk verksamhet som leds av professionell personal, inte minst för barns möjlighet till tvåspråkighet

Läroplanen gäller för förskolans pedagogiska verksamhet för barn i åldrarna 1-5 år.

Inledning

Denna läroplan är förskolans första läroplan, vilket innebär att förskolan numera ingår i och utgör det första steget i samhällets samlade utbildningssystem för barn och ungdom. Läroplanen för förskolan har en struktur som i stort överensstämmer med skolans läroplaner.

Skollag och läroplan är de centrala styrdokumenterna för den pedagogiska verksamheten i förskolan. Läroplanen anger den värdegrund som verksamheten skall utgå från samt mål och riktlinjer.

I läroplanens första del klargörs *värdegrunden*. I den andra delen redovisas målen för verksamheten i sin helhet, dvs. *förskolans uppdrag*. Här anges också vad som speciellt åvilar varje förskola.

I den tredje delen anges två typer av mål för det enskilda barnets utveckling och lärande samt riktlinjer för arbetet att nå målen. *Mål att sträva mot* anger inriktningen av förskolans pedagogiska verksamhet och uttrycker en önskad kvalitetsutveckling i förskolan. *Mål att uppnå* skall anpassas till det enskilda barnets förutsättningar. Det är förskolans och huvudmannens ansvar att barnet ges möjlighet att uppnå dessa mål. Förskolans verksamhet skall vara så utformad att alla barn, även barn med exempelvis funktionshinder och barn med psykosociala svårigheter, skall kunna delta. Förskolan är dessutom en frivillig pedagogisk verksamhet, i vilken barn kan börja vid olika åldrar och delta under olika lång tid. Mål att uppnå kan därför inte fullt ut ha samma funktion i förskolan som i den obligatoriska skolan utan behöver vara mer personrelaterade. Dessa mål skall beskriva förskolans ansvar för en eftersträvd utveckling av det enskilda barnets förmåga inom ett antal områden. Härigenom kan målen inte sägas ge uttryck för en viss lägsta nivå som alla barn i förskolan skall uppnå. Målen har dessutom betydelse för hur resurser skall fördelas och användas.

I läroplanens tredje del anges också *riktlinjer för de som arbetar i förskolan*. I det konkreta arbetet i barngruppen kan arbetsdelningen mellan arbetslagets olika personalgrupper – förskollärare och barnskötare - variera. Förskolläraren har dock ett specifikt ansvar för att läroplanen följs. Även om riktlinjerna ger förskolläraren ett särskilt ansvar är barnskötarens kompetens betydelsefull i förskolans verksamhet. Det är av stor vikt att alla som arbetar i den pedagogiska verksamheten följer riktlinjerna. *Förskolechefens/rektors* övergripande ansvar för att verksamheten i förskolan som helhet inriktas mot att nå det nationella målen anges särskilt i riktlinjerna.

Läroplanen anger de nationella målen och riktlinjerna för verksamheten i förskolan. I den *kommunala skolplanen* skall anges hur verksamheten i kommunens förskolor skall gestaltas och utvecklas. Särskilt skall framgå vilka åtgärder kommunen avser att vidta för att uppnå de mål som satts upp för förskolan. Läroplanen och skolplanen skall fungera som planeringsunderlag för verksamheten i kommunens förskolor. Det är avgörande för ett genomförande av läroplanen att alla, som arbetar i och/eller ansvarar för förskolan, är införstådda med läroplanens mål och krav. Varje förskola skall utforma en *lokal arbetsplan* där konkreta mål för den pedagogiska verksamheten skall anges. Såväl den kommunala skolplanen som den lokala arbetsplanen skall följas upp, utvärderas och utvecklas.

Värdegrunden, målen och riktlinjerna utgör en odelbar enhet. Läroplanen kan därför inte användas fragmentariskt eller med fokusering på vissa delar. Enskilda mål skall förstås utifrån läroplanen i sin helhet.

Grundläggande värden

Förskolan vilar på demokratins grund. Verksamheten skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och var och en som verkar inom förskolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö.

En viktig uppgift för förskolans verksamhet är att grundlägga och förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människans lika värde oavsett kön, kulturell, etnisk eller religiös tillhörighet är ett grundläggande värde.

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta är värden som skall gestaltas och hållas levande i arbetet med barnen.

Att hävda grundläggande värden ställer krav på att värderingar levandegörs och tydligt framträder i förskolans dagliga verksamhet.

Förskolans uppgift innebär också att i samarbete med föräldrarna verka för att varje barn får möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar.

Förskolan skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och därigenom lägga grunden till ett växande ansvar och intresse hos barnen för deras på sikt aktiva deltagande i samhällslivet.

Värdegrunden uttrycker ett bestämt förhållningssätt till etik och moral. Detta förhållningssätt skall prägla verksamheten. Frågor som berör omsorg om och hänsyn till andra människor liksom frågor kring rättvisa och jämställdhet samt egna och andras rättigheter skall lyftas fram och synliggöras i verksamheten. Barn införlivar etiska värden och normer främst genom konkreta upplevelser, varför stor vikt måste läggas vid de vuxnas

roll som förebilder. Detta ställer krav på att vuxna äger medvetenhet om sina egna attityder och värderingar. Vuxnas förhållningssätt till gemensamma regler och normer påverkar barns utveckling av förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle.

Förskolan skall uppmuntra och stärka barnens medkänsla och inlevelse i andra människors situation. Förskolan skall värna omsorgen om individen och verka för att barnens förmåga till omtanke och omsorg om andra utvecklas. Verksamheten skall präglas av öppenhet och respekt för skillnader i människors uppfattningar och levnadssätt. Barnens uppmärksamhet på likheter och olikheter mellan människor skall tas tillvara på ett konstruktivt sätt. Intresse för och behov av att på olika sätt uttrycka, reflektera över samt dela sina tankar om livsfrågor med andra skall stödjas och uppmuntras i förskolan. Förskolan har en unik möjlighet att ta till vara och utveckla barnens förmåga till empati, ansvarskänsla och social handlingsberedskap på ett sådant sätt att solidaritet och tolerans tidigt grundläggs. Verksamheten skall förebygga och aktivt motverka alla tendenser till kränkande behandling såsom mobbning eller andra former av respektlöst eller föraktfullt bemötande.

Det sätt på vilket de vuxna i förskolan bemöter pojkar och flickor liksom vilka krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma barnens uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan har ett viktigt ansvar för att motverka traditionella könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller. Detta ställer krav på att personalen i förskolan äger medvetenhet om hur egna attityder och värderingar liksom det egna agerandet och samspelet mellan kvinnor och män bidrar till att forma barnens upplevelse av vad som är adekvat könsrolls beteende. Förskolan skall aktivt medverka i samhällets strävan för jämställdhet.

Förskolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Varje barn skall ges möjlighet att bilda egna uppfattningar och göra val utifrån de egna förutsättningarna så att delaktighet och tilltro till den egna förmågan grundläggs och växer. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna lämna sina barn till förskolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.

Förskolan skall, varhelst den anordnas, arbeta mot de uppställda målen för den pedagogiska verksamheten. Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande skall prägla arbetet i förskolan. Hänsyn skall tas till barnens olika förutsättningar och behov, vilket betyder att verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt, ej heller att förskolans resurser skall fördelas lika.

Alla som verkar i förskolan skall hävda de grundläggande värden som anges i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dem.

Prop. 1997/98:93
Bilaga 1

Förskolans uppdrag

Förskolans uppdrag är att lägga grunden för ett livslångt lärande. Förskolan skall vara rolig, trygg och lärorik för alla barn som deltar. Förmåga att kunna kommunicera, söka ny kunskap och att kunna samarbeta är viktiga kompetenser i ett samhälle präglad av förändringar. Förskolan skall erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Den skall inspirera barnen att undersöka och utforska omvärlden. I förskolan skall barnen möta vuxna som ser barnets möjligheter och som engagerar sig såväl känslomässigt som tankemässigt i sam-spelet med det enskilda barnet och barngruppen.

Genom pedagogisk verksamhet skall förskolan erbjuda omsorg och fostran samt främja barnens lärande. Förskolan skall ta hänsyn till att barnen lever i olika livsmiljöer och att det är med de egna erfarenheterna som grund barnet söker skapa förståelse, sammanhang och mening. De vuxna skall ge barnen stöd i att utveckla tillit och självförtroende, uppmuntra deras nyfikenhet och intressen och stimulera deras vilja och lust att lära. Att bedriva en pedagogisk verksamhet är i djupare mening en fråga om att såväl utveckla barns förmågor och barns eget kulturskapande som att överföra ett kulturarv – värden, traditioner och historia, språk och kunskaper – från en generation till nästa.

Förskolan skall vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran, utveckling och växande.

Leken är viktig för barns utveckling och lärande. Ett medvetet bruk av leken för att främja barnens utveckling och lärande skall prägla verksamheten i förskolan. I lekens och det lustfyllda lärandets olika former stimuleras fantasi, inlevelse, kommunikation, och förmåga till symboliskt tänkande samt förmåga att samarbeta och lösa problem. Barnet kan i den skapande och gestaltande leken få möjligheter att uttrycka känslor, reflektera och bearbeta sina upplevelser, tankar, intryck och erfarenheter. I leken kan motorik och rumsuppfattning tränas. Den pedagogiskt meningsfulla leken kräver därför inspiration, ett gott utnyttjande av tid, rum och material samt ett medvetet förhållningssätt från alla vuxna i förskolan. Barnet kan behöva hjälp från de vuxna för att delta i lek samt för att genomföra det de tänkt och planerat i sin lek.

Barnen skall kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen. Verksamheten skall ge utrymme för barnens egna planer, fantasi och kreativitet i lek och lärande såväl inomhus som utomhus. Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter både i planerad miljö och i mer utmanande naturmiljö. Detta kan bidra till att öka barnens välbefinnande

och ha en positiv inverkan på deras motoriska utveckling och koncentrationsförmåga.

Prop. 1997/98:93
Bilaga 1

Förskolan skall erbjuda barnen en i förhållande till deras ålder och vistelsetid väl avvägd dagsrytm och miljö där såväl omvårdnad och omsorg, som vila och andra aktiviteter på ett balanserat sätt vägs samman till ett rikt och varierat innehåll som tillför nya kunskaper och erfarenheter.

Förskolans uppdrag att främja läroprocesser förutsätter en aktiv diskussion och tydlighet om begreppen kunskap och lärande. Det gäller kunskapsbegreppets innebörd och former och vad som är viktig kunskap. Det gäller även frågan om hur barn lär och aktivt söker och erövrar kunskap genom, lek, socialt samspel, utforskande, experimenterande och skapande men också genom att iaktta, lyssna, samtala och reflektera.

Språk och lärande hänger oupplösligt samman liksom språk och identitetsutveckling. Förskolan skall lägga stor vikt vid att stimulera barnens språkutveckling och uppmuntra och ta till vara barnens nyfikenhet och intresse för den skriftspråkliga världen. Förskolan skall bidra till att barn med ett annat modersmål än svenska får möjligheter att både lära sig svenska och att bibehålla och utveckla sitt modersmål samt att utveckla en dubbel kulturtillhörighet.

Kunskap är inget entydigt begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet, kunskaper som förutsätter och samspelar med varandra. I förskolan skall innehållet utgå från barnens erfarenhetsvärld, intressen, motivation och drivkraft att söka kunskaper. Barnen skall få stimulans och vägledning av vuxna för att genom egen aktivitet öka sin kompetens och utveckla nya kunskaper och insikter. Detta förhållningssätt förutsätter med nödvändighet att olika språk- och kunskapsformer och olika sätt att lära balanseras och bildar en helhet.

Förskolan skall ge barnen stöd i att utveckla en positiv uppfattning om sig själva som lärande och skapande individer. De skall få hjälp att känna tilltro till sin egen förmåga att tänka själv, att handla, röra sig och att lära sig dvs. bilda sig utifrån olika aspekter som intellektuella, språkliga, etiska, praktiska, sinnliga och estetiska. Genom att pröva, utforska, tillägna sig och gestalta olika kunskaper och erfarenheter skall barnen ha möjlighet att ge uttryck för hur de erfar olika saker i sin omvärld. I olika uttrycksformer skall barnen få uppleva känslor och stämningar. Att skapa och kommunicera med hjälp av olika uttrycksformer såsom bild, musik, drama, rytmik, dans och rörelse liksom med hjälp av tal- och skriftspråk utgör både innehåll och metod i förskolans strävan att främja barns utveckling och lärande. Detta inbegriper också att forma och att konstruera samt att nyttja material och teknik inte minst inom de snabbt växande utvecklingsområdena multimedia och informationsteknik, såväl i skapande processer som i tillämpning.

Förskolan skall lägga grunden till att barnen på sikt kan tillägna sig de kunskaper som utgör den gemensamma referensram alla i samhället behöver. Verksamheten i förskolan skall härvid bygga på barnens intresse, nyfikenhet och lust att lära och utgå från deras egna erfarenheter. Barnen lär främst genom egen aktivitet och i för dem vardagliga sammanhang. Lärandet skall baseras såväl på samspelet mellan vuxna och barn som på att barnen lär av varandra. Barngruppen skall ses som en viktig och aktiv del i alla utvecklings- och läroprocesser.

Förskolan skall medverka till att barnen utvecklas till ansvarskännande individer. Barnen skall få det stöd och den vägledning som behövs för att kunna orientera sig i en verklighet med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. De skall få möjligheter att utveckla sin förmåga att iaktta och reflektera över information, intryck och upplevelser för att kunna se sammanhang och skapa förståelse och mening. Förskolan skall vara en levande social miljö som stimulerar barnen att ta initiativ och som utvecklar deras sociala och kommunikativa kompetens. De skall ha möjlighet att fördjupa sig i en fråga och söka svar och lösningar både enskilt och i samarbete med andra barn och vuxna.

Förskolan skall lägga stor vikt vid *miljö- och naturvårdsfrågor*. Ren luft, rent vatten och giftfri jord är grundförutsättningar för mänskligt liv. Ett ekologiskt förhållningssätt och en positiv framtidstro skall prägla förskolans verksamhet. Detta innebär bl.a. en medvetenhet om människans beroende av de samlade ekologiska livsbetingelserna. Förskolan skall medverka till att barnen tillägnar sig ett varsamt förhållningssätt till natur och samhälle och förstår sin delaktighet i naturens kretslopp. De skall få uppleva konkreta exempel på hur barn och vuxna kan ta ett gemensamt ansvar för den miljö de själva lever i och kan påverka. Verksamheten skall hjälpa barnen att förstå hur vardagsliv och arbete kan utformas så att det bidrar till en bättre miljö både i nutid och i framtid.

Den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och förstå de värden som ligger i *en kulturell mångfald*. Medvetenhet om det egna kulturarvet och delaktighet i andras kultur skall bidra till att barnen utvecklar sin förmåga att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. Förskolan är en social och kulturell mötesplats som både har möjlighet och ansvar att stärka denna förmåga och förbereda barnen för ett liv i ett alltmer internationaliserat samhälle. Vitaliteten i mångkulturella barngrupper skall på ett naturligt och meningsfullt sätt användas i det pedagogiska arbetet. Genom att barnen får ökade kunskaper om och förståelse för kulturella likheter och olikheter motverkas fördomar och intolerans.

Den pedagogiska verksamheten skall anpassas till alla barn som är inskrivna i förskolan. Ett särskilt ansvar måste då tas för att barn som av olika skäl, tillfälligt eller varaktigt, behöver mer stöd än andra får detta

stöd utformat med hänsyn till egna behov och förutsättningar. Hänsyn måste tas till att barnet både påverkar och påverkas av förhållandena i förskolan. Verksamheten skall planeras utifrån klara mål och genomtänkta strategier och metoder. Personalens förmåga att förstå och samspela med barnet och få föräldrarnas förtroende är avgörande för att vistelsen i förskolan skall kunna vara ett positivt stöd för barn med svårigheter. Detta ställer specifika krav på ledning och personal i fråga om lyhördhet, medvetenhet, engagemang och kunskap men också i förmågan till flexibilitet och beredskap att förändra och anpassa verksamheten med hänsyn till barnens skiftande behov och villkor. Alla barn skall få känna växandets glädje och erfara den tillfredsställelse det ger att göra framsteg och övervinna svårigheter och att få uppleva sig vara en tillgång i gruppen.

Planering, genomförande, utveckling

Verksamheten i varje förskola skall utvecklas så att den svarar mot uppställda mål. Huvudmannen har ett givet ansvar för att så sker. Av den *kommunala skolplanen*, som också skall omfatta förskolan, skall framgå hur läroplanen för förskolan skall genomföras. Vid varje förskoleenhet skall utformas en *lokal arbetsplan*, där målen för förskolans verksamhet anges och konkretiseras. Varje medarbetare skall vara delaktig i denna plan. Det är med stöd av observationer, uppföljning och pedagogisk dokumentation och med barngruppens och det enskilda barnets intentioner, behov, intressen, tidigare erfarenheter och kunskaper som grund, som personalen skall planera och genomföra den konkreta verksamheten i varje förskola. Läroplanen för förskolan är utformad så att den kan användas flexibelt med hänsyn till det enskilda barnets förutsättningar. För planering, genomförande och uppföljning av arbetet när det gäller det enskilda barnets utveckling och lärande skall en *individuell planering* göras. Den individuella planeringen skall vara ett stöd för personalen, inte minst i utvecklingssamtalen med barnets föräldrar/vårdnadshavare.

Alla barn skall få sina behov av näring, vila och utevistelse tillgodosedda under den tid de vistas i förskolan.

Den pedagogiska ledningen av förskolan, i förening med det ansvar för det konkreta arbetet i barngrupperna som förskollärare, barnskötare och övriga anställda har, utgör förutsättningarna för att förskolans pedagogiska verksamhet utvecklas mot en bra kvalitet. Detta kräver att målen ständigt prövas, att processer och resultat dokumenteras, följs upp och utvärderas och att nya metoder för sådant arbete prövas och utvecklas. Detta förutsätter i sin tur ett nära samarbete mellan förskolans personal, föräldrar och barn. Det förutsätter också samverkan med det omgivande samhället. Utvärdering kan ha en styrande effekt. Det är därför angeläget att utveckla och använda perspektiv och metoder för utvärdering som är tydligt relaterade till de uppställda målen för verksamheten och som bidrar till en utveckling av det pedagogiska arbetet. Den pedagogiska dokumentationen utgör, genom att den synliggör verksamheten i förskolan,

ett viktigt underlag i diskussionen kring och bedömningen av verksamhetens kvalitet och utvecklingsbehov.

Prop. 1997/98:93
Bilaga 1

Samverkan mellan samhällets olika verksamheter för barn och ungdom; förskolan, förskoleklassen, grundskolan, jämte motsvarande skolformer, fritidshemmet, familjedaghemmen och öppna förskolan är nödvändigt. De gemensamma övergripande målen för de olika verksamheterna har till syfte att förbättra möjligheterna att utveckla en gemensam syn på barns utveckling och respekt för barns vilja till lärande.

Mål och riktlinjer

I denna del behandlas dels förskolans mål för det enskilda barnet och för samarbetet med föräldrarna, dels riktlinjer för arbetet att nå målen. Mål och riktlinjer omfattar sex olika avsnitt:

Normer och värden
Utveckling och lärande
Barns inflytande
Förskola och hem
Samverkan med andra skolformer
Förskolechefens/rektors ansvar

I samtliga avsnitt som tar upp förskolans mål för det enskilda barnet anges *Mål att sträva mot*. I avsnitten Utveckling och lärande och Barns inflytande finns dessutom *Mål att uppnå*. Riktlinjerna för personalen i förskolan anger dels det ansvar för arbetet som åvilar *Alla som arbetar i förskolan*, dels det specifika ansvar *Förskolläraren* har för att läroplanen följs. I praktiken kommer dock arbetslaget dvs. förskollärare och barnskötare att tillsammans planera och genomföra det pedagogiska arbetet mot de uppställda målen. Avsnittet *Förskola och hem* anger *Mål att sträva mot* när det gäller föräldrarnas rätt att påverka och vara delaktiga i förskolans verksamhet samt riktlinjer för personalen. Förskolans ansvar i anslutning till att barnen lämnar förskolan tas upp i *avsnittet Samverkan med andra skolformer*. Det sista avsnittet beskriver *Förskolechefens/rektors* övergripande ansvar för att verksamheten i förskolan bedrivs i riktning mot de uppställda målen.

Mål att sträva mot anger inriktningen för förskolans pedagogiska arbete. De anger därmed en önskad kvalitetsutveckling i förskolan.

Mål att uppnå skall anpassas till det enskilda barnets förutsättningar. Det är förskolans och huvudmannens ansvar att barnet ges möjlighet att nå dessa mål. Förskolan är en för barnen frivillig pedagogisk verksamhet. Barnen kan börja vid olika ålder och delta under olika långa perioder och barn med behov av särskilt stöd integreras i förskolans barngrupper. Detta betyder att alla barn inte har samma möjligheter att nå de uppställda målen. Mål att uppnå kan därför inte fullt ut ha samma funktion i för-

skolan som i den obligatoriska skolan utan behöver vara mer personrelaterade. Dessa mål skall beskriva förskolans ansvar för en eftersträvad utveckling av det enskilda barnets förmåga på olika områden. Härigenom kan målen inte sägas ge uttryck för en viss lägsta nivå som alla barn i förskolan skall uppnå. De mål som anges har inte någon inbördes rangordning. Ej heller är målen av den karaktären att de är gradvis mätbara.

Normer och värden

Förskolan skall i det vardagliga arbetet aktivt och medvetet påverka och stimulera barnen att med hänsyn till ålder och förutsättningar utveckla förståelse för och efterhand omfatta vårt samhälles gemensamma demokratiska värderingar.

Mål

Mål att sträva mot

Förskolan skall sträva efter att varje barn

- utvecklar medvetenhet om etiska frågor; dvs. vidgar sin förmåga att upptäcka, reflektera över och ta ställning till olika etiska dilemman och livsfrågor i vardagen,
- får sina behov respekterade och tillgodosedda och får uppleva sitt eget värde för att kunna utveckla förmåga att ta hänsyn och leva sig in i och förstå andra människors situation samt vilja att hjälpa och bistå andra människor,
- utvecklar förståelse för att alla människor har lika värde oberoende av kön, social eller etnisk bakgrund och att ingen skall behöva utsättas för respektlöshet, förtryck eller annan kränkande behandling,
- utvecklar respekt för allt levande och omsorg om sin närmiljö.

Riktlinjer

Alla som arbetar i förskolan skall

- visa respekt för den enskilda individen och medverka till att det skapas ett demokratiskt klimat i barngruppen, där samhörighet och ansvar utvecklas och där barnen får möjlighet till konkret solidariskt handlande,
- i ord och handling stimulera till samarbete och därigenom förebygga och aktivt motverka våld, trakasserier, utstötning och förtryck av individer eller grupper,
- se konflikter mellan barnen som möjliga inläringstillfällen och hjälpa dem att reda ut missförstånd, kompromissa och respektera varandra.

Förskolläraren skall

- ansvara för att förskolan tillämpar ett demokratiskt arbetssätt i vilket barnen är aktivt delaktiga,
- lyfta fram och problematisera etiska dilemman och livsfrågor i vardagen,
- göra barnen uppmärksamma på att människor kan ha olika attityder och värderingar som styr deras synpunkter och handlande
- ansvara för att det utvecklas normer för arbetet och samvaron i den egna barngruppen.

Utveckling och lärande

Den pedagogiska verksamheten skall bedrivas mot givna mål och planeras och genomföras så att den stimulerar och utmanar barnets intellektuella och sociala utveckling. Miljön skall vara öppen, innehållsrik och inbjudande. Verksamheten skall främja leken, kreativiteten och det lustfyllda lärandet och ta till vara och stärka barnets intresse för att lära och erövra nya erfarenheter, kunskaper och färdigheter.

Verksamheten skall bidra till att barnen utvecklar en förståelse för sig själva och sin omvärld. Utforskande, nyfikenhet och lust skall utgöra grunden för den pedagogiska verksamheten. Verksamheten skall utgå ifrån barnens erfarenheter, intressen behov och åsikter. Flödet av barnens tankar och idéer skall tas till vara och mångfalden i lärandet skall utnyttjas. Frågor, problemställningar eller områden som aktualiseras i barngruppen kan belysas och bearbetas i lek och tema/projektarbeten där barnens egen aktivitet, tankeförmåga, upptäcker- och skaparlust skall utgöra grunden.

Personalgruppens samlade kompetens skall användas i det pedagogiska arbetet.

Mål

Mål att sträva mot

Förskolan skall sträva efter att varje barn

- utvecklar sin identitet och känner trygghet i denna,
- utvecklar sin nyfikenhet och sin lust och förmåga att leka och lära,
- utvecklar självständighet och tillit till sin egen förmåga,
- känner delaktighet i sin egen kultur och utvecklar känsla och respekt för andra kulturer,
- utvecklar sin förmåga att lyssna, samtala, berätta, reflektera, ställa frågor, ifrågasätta och ge uttryck för sina uppfattningar om ett problem, en fråga eller ett fenomen,

- utvecklar ett rikt och nyanserat talspråk och ett intresse för den skriftspråkliga världen,
- utvecklar förmåga att skapa och kommunicera med hjälp av olika uttrycksformer och uttrycksmedel,
- utvecklar sin förmåga att skapa och konstruera i olika material, och tekniker,
- tillägnar sig och nyanserar innebörder i begrepp, erfar samband och upptäcker nya sätt att förstå sin omvärld,
- utvecklar sin förmåga att upptäcka, använda och kommunicera matematik i meningsfulla situationer,
- utvecklar sin egen kulturskapande förmåga och sitt intresse för att ta del av närsamhällets kulturutbud,
- förstår att värna om sin hälsa och sitt välbefinnande,
- utvecklar förståelse för sin egen delaktighet i naturens kretslopp och tillägnar sig ett varsamt förhållningssätt till människor, samhälle och natur för att kunna bidra till att ett ekologiskt uthålligt samhälle på sikt kan förverkligas.

Mål att uppnå i förskolan

Dessa mål uttrycker vad barnen, med hänsyn till sina individuella förutsättningar, skall ha uppnått när de lämnar förskolan. Förskolan ansvarar för att varje barn har utvecklat

- sin sociala kompetens, sin förmåga att fungera enskilt och i grupp med goda relationer till barn och vuxna, förmåga till inlevelse och samarbete med andra och förmåga att hantera konflikter och att förstå och ta ansvar för gemensamma regler, rättigheter och skyldigheter,
- sin motorik, koordinationsförmåga och kroppsuppfattning samt sin kompetens och självständighet när det gäller vardagliga praktiska färdigheter och göromål, som påklädning, hygien och måltider och sin förståelse för vikten av att värna om sin hälsa och sitt välbefinnande,
- sitt talspråk och sin förmåga att kommunicera med andra och att uttrycka idéer och tankar, lyssna koncentrerat och delta aktivt i samtal i grupp, förstå symboler och deras kommunikativa värde,
- sitt ord- och begreppsörråd, förmåga att leka med ord samt en begynnande förståelse för skriftspråkets konstruktion och dess kommunikativa funktioner,
- sin skapande förmåga och sin förmåga att kommunicera upplevelser, tankar och erfarenheter i en mångfald av andra "språk" och uttrycksformer såsom lek, bild, rörelse, sång och musik, dans och drama,
- sin förmåga att bygga, skapa och konstruera med hjälp av olika material och tekniker och sin förmåga att använda enkla verktyg och arbetsredskap liksom vissa tekniska hjälpmedel för vardagsliv och kommunikation,
- viss förståelse för matematik och för grundläggande egenskaper i begreppen tal, mätning och form samt sin förmåga att orientera sig i tid och rum,

- viss förståelse för naturens kretslopp och för enkla naturvetenskapliga fenomen,
 - sitt kunnande om växter och djur och deras betingelser.
- Prop. 1997/98:93
Bilaga 1

Riktlinjer

Alla som arbetar i förskolan skall

- samverka och samarbeta för att erbjuda en god miljö för utveckling, lek och lärande och särskilt uppmärksamma att de barn som av olika skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling får detta stöd.

Förskolläraren skall

- ansvara för att arbetet i barngruppen genomförs så att barnen
 - utvecklas efter sina förutsättningar och samtidigt stimuleras att använda och att utveckla hela sin förmåga,
 - upplever att det är meningsfullt och roligt att lära sig nya saker,
 - ställs inför nya utmaningar, som stimulerar lusten att enskilt och tillsammans med andra utforska, experimentera, pröva, finna lösningar för att erövra nya färdigheter, erfarenheter och kunskaper,
 - får stöd och stimulans i sin sociala utveckling,
 - ges goda förutsättningar att bygga upp varaktiga relationer och känna sig trygga i barngruppen,
 - får stöd och stimulans i sin språk- och kommunikationsutveckling och att det enskilda barnets kulturella och språkliga bakgrund härvid respekteras och beaktas,
 - ges rika tillfällen att utveckla sin förmåga att bearbeta intryck och upplevelser, tankar och känslor med hjälp av olika uttrycksmedel,
 - får stöd och stimulans i sin motoriska utveckling,
 - erbjuds en väl avvägd dagsrytm ifråga om måltider, lek, vila och andra aktiviteter.
- ta vara på barns vetgirighet, vilja och lust att lära samt stärka barns tillit till den egna förmågan,
- ge stimulans och särskilt stöd till de barn som befinner sig i svårigheter av olika slag,
- väcka, stimulera och stödja barns nyfikenhet och begynnande förståelse för skriftspråk och matematik,
- ge barn möjlighet att uppleva praktisk natur- och kulturvård för att förstå hur egna handlingar kan påverka miljön,
- ge barn möjlighet att lära känna sin närmiljö och de funktioner som har betydelse för det dagliga livet, komma i kontakt med olika yrkesfunktioner samt få bekanta sig med det lokala kulturlivet.

Barns inflytande

I förskolan läggs grunden för att barnen skall förstå och införliva de demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktiga. Personalen skall med stöd av kontinuerliga observationer, samtal och dokumentation av såväl enskilda barn som barngruppen ta reda på vilka intentioner, behov och intressen som barnen själva på olika sätt ger uttryck för. Detta underlag skall ligga till grund för utformningen av miljön och planeringen av den pedagogiska verksamheten. Barnens sociala utveckling förutsätter att de allt efter förmåga får ta ansvar för sina egna handlingar och för miljön i förskolan.

Mål

Mål att sträva mot

Förskolan skall sträva efter att varje barn

- har möjlighet att påverka sin situation och får uppleva delaktighet i förändringsarbete,
- utvecklar sin förmåga att ta ansvar för sina egna handlingar och för förskolans miljö,
- utvecklar sin förmåga att förstå demokratiska principer, att handla efter dessa och att arbeta i demokratiska former.

Mål att uppnå

Dessa mål uttrycker vad barnen, med hänsyn till sina individuella förutsättningar, skall ha uppnått när de lämnar förskolan. Förskolan ansvarar för att varje barn har utvecklat sin förmåga

- att säga vad de tänker och tycker,
- att delta i olika former av samarbete och beslutsfattande.

Riktlinjer

Alla som arbetar i förskolan skall

- verka för att det enskilda barnet utvecklar förmåga och vilja till ansvar och inflytande över den sociala och fysiska miljön i förskolan,
- verka för att varje barns uppfattningar och åsikter respekteras.

Förskolläraren skall

- ta till vara varje barns förmåga och vilja att ta ett allt större ansvar för sig själv och för samvaron i barngruppen,
- se till att alla barn får möjlighet att efter ökande förmåga påverka verksamhetens innehåll och arbetssätt och bli delaktiga i utvärdering av verksamheten,
- verka för att flickor och pojkar får lika stort inflytande över och utrymme i verksamheten,
- svara för att barnen erbjuds ett varierat arbetssätt där såväl hela barngruppen som organiserade eller spontant bildade smågrupper används i det pedagogiska arbetet,
- förbereda barnen för delaktighet och ansvar och för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle.

Förskola och hem

Även om föräldrarna/vårdnadshavarna har det yttersta ansvaret för sina barns fostran och utveckling har förskolans betydelse som kompletterande funktion till föräldraansvaret blivit allt viktigare. Förskolan och barnens föräldrar har ett härigenom ett ömsesidigt ansvar för att skapa bästa möjliga förutsättningar för att varje barn skall kunna utvecklas rikt och mångsidigt. Förskolans arbete med barnen skall därför ske i ett nära och förtroendefullt samarbete med hemmen. Föräldrarna skall göras medvetna om att de har möjlighet att inom ramen för de nationella målen vara med och påverka verksamheten i förskolan. Att varje förskola är tydlig i fråga om mål, innehåll, arbetsformer samt ömsesidiga rättigheter och skyldigheter är en förutsättning för barnens och föräldrarnas möjligheter till reellt inflytande och påverkan.

Mål**Mål att sträva mot**

Förskolan skall sträva efter att föräldrarna/vårdnadshavarna

- får reella möjligheter att utöva inflytande på hur målen konkretiseras i lokala arbetsplaner,
- tar del i och ges möjlighet att kunna påverka verksamhetens planering och genomförande,
- blir delaktiga i utvärderingar av verksamheten.

Alla som arbetar i förskolan skall

- tillsammans svara för att alla barn får en väl anpassad och positiv start i förskolan,
- visa respekt och förståelse för föräldrarna och känna ansvar för att det utvecklas en nära, och tillitsfull relation mellan förskolans personal och barnets egen familj.

Förskolläraren skall

- ansvara för att varje barn tillsammans med föräldrar/vårdnadshavare får en individuellt anpassad introduktion i förskolan,
- i samarbetet med barnens föräldrar fortlöpande informera dem om det egna barnets trivsel, utveckling och lärande, ta upp frågor, synpunkter och problem som rör det dagliga arbetet i förskolan samt regelbundet genomföra planerade utvecklingssamtal med föräldrarna,
- informera om verksamheten i stort, vad man strävar efter och hur man arbetar för att nå målen,
- hålla sig informerad om det enskilda barnets situation utanför förskolan och därvid iaktta respekt för barnets integritet,
- tillsammans med föräldrarna göra en individuell planering för varje barn,
- tillsammans med övrig personal utveckla formerna för en aktiv daglig kontakt med barnens föräldrar,
- informera om och diskutera förskolans normer och regler med föräldrarna,
- beakta föräldrarnas synpunkter när det gäller planeringen och utvärderingen av den pedagogiska verksamheten.

Samverkan med andra skolformer

När barnen slutar i förskolan kommer de att gå vidare till förskoleklassen eller den obligatoriska skolan och många av dem samtidigt också till fritidshem, verksamheter som i allt större utsträckning integreras såväl lokal- som verksamhetsmässigt. För att en pedagogisk kontinuitet skall vara möjlig och övergången underlättas för barnen krävs att de olika verksamheterna har utvecklat en gemensam pedagogisk grundsyn.

Förskola, förskoleklass, fritidshem och den obligatoriska skolan har ett gemensamt ansvar för att en samverkan kommer till stånd och att den omfattar både barnen, föräldrarna/vårdnadshavarna och personalen. Förskolan har ansvar för att informera förskoleklassen, den obligatoriska skolan och fritidshemmet om sin verksamhet. När övergången till de nya verksamheterna närmar sig har förskolan den särskilda uppgiften att finna former för att avrunda och avsluta förskoleperioden. Förskolan skall an-

svara för att vissa praktiska förberedelser är gjorda och att barnen får en mental förberedelse och beredskap inför den kommande förändringen. Tillsammans med barnens blivande förskollärare, lärare och fritidspedagoger har personalen i förskolan ansvar för att barnen och föräldrarna genom besök och andra arrangemang i god tid får kontakt med den blivande förskoleklassen eller grundskolan och det blivande fritidshemmet.

Vid övergången till nya verksamheter skall särskild uppmärksamhet ägnas de barn som har behov av särskilt stöd. I samarbete med barnens föräldrar är det angeläget att ta ställning till hur kontinuiteten i olika stödinsatser samt hur ett eventuellt samarbete med landstingskommunala insatser skall kunna upprätthållas.

Förskolechefens/Rektors ansvar

Som pedagogisk ledare och chef för förskolan har förskolechef/rektor det övergripande ansvaret för att verksamheten som helhet inriktas på att nå de nationella målen. Förskolechefen/rektorn ansvarar för att en lokal arbetsplan upprättas samt för att förskolans verksamhet följs upp och utvärderas i förhållande till de nationella målen och till målen i kommunens skolplan och förskolans egen arbetsplan. Det åligger förskolechefen/rektor att hålla sig väl informerad om gällande lagstiftning och aktuell utveckling inom förskolans verksamhetsområde.

Förskolechefen/rektorn har det yttersta ansvaret för förskolans verksamhet och utveckling och därmed inom givna ramar ett särskilt ansvar för

- att arbetsmiljön i förskolan utformas så att det finns goda förutsättningar att utveckla en god social gemenskap och att bedriva en god pedagogisk verksamhet för barnen,
- att det skapas ett klimat där utstötning, trakasserier och mobbning bland barn och anställda inte förekommer,
- att det finns lämplig utrustning och nödvändigt material för verksamhetens bedrivande såväl inomhus som utomhus,
- att förskolans personal får möjlighet till den kompetensutveckling och pedagogiska handledning som krävs för att de professionellt skall kunna utföra sitt uppdrag,
- att det utvecklas former för samarbetet med föräldrarna/vårdnadshavarna och för information till föräldrarna om verksamhetens mål,
- att det i samarbete med hemmet görs en individuell planering för varje barn,
- att det genomförs regelbundna planerade utvecklingssamtal med föräldrarna,
- kontakten mellan förskolan och hemmet om det uppstår problem för barnet i förskolan,
- hälso-, kost- och säkerhetsfrågor i förskolan,

- resursfördelningen inom förskolan och den förstärkning av resurser som krävs för att tillgodose behovet av stödåtgärder för enskilda barn,
- att personalen vid behov får tillgång till handledning och konsultation för arbete med barn i behov av särskilt stöd,
- att förskolan i samarbete med hemmet och, om föräldrarna så önskar, personal från landstinget och eventuellt andra resurspersoner utarbetar ett individuellt handlingsprogram för barn i behov av särskilt stöd,
- samarbetet med socialtjänstens individ- och familjeomsorg, barnavårdscentralen och landstingskommunala insatser,
- samarbetet med familjedaghemmen och den öppna förskolan,
- att det utvecklas samverkansformer för övergången från förskola till förskoleklass, obligatorisk skola och fritidshem,
- förskolans samverkan med skola, kultur-, arbets- och övrigt samhällsliv,
- att all personal är förtrogen med de nationella lagar som har nära beröring med förskolans verksamhet samt FN:s Barnkonvention.

Sammanfattning av remissyttranden över Barnomsorg och skolakommitténs betänkande Att erövra omvärlden - Förslag till läroplan för förskolan (SOU 1997:157)

Prop. 1997/98:93
Bilaga 2

Remissinstanser: Remissyttranden har inkommit från Statens invandrarverk, Socialstyrelsen, Handikappombudsmannen (HO), Barnombudsmannen (BO), Jämställdhetsombudsamannen (JämO), Statskontoret, Riksrevisionsverket (RRV), Statens skolverk, Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH), Lärarhögskolan i Stockholm, Högskolan i Gävle/Sandviken, Linköpings universitet, Lärarhögskolan i Malmö, Högskolan i Kalmar, Göteborgs universitet, Högskolan i Karlstad, Luleå tekniska universitet (Centrum för forskning i lärande), Arbetarskyddsstyrelsen, Alingsås kommun, Botkyrka kommun, Gislaveds kommun, Gävle kommun, Göteborgs stad, Haparanda kommun, Kalix kommun, Kalmar kommun, Ludvika kommun, Luleå kommun, Lunds kommun, Malungs kommun, Malmö stad, Ovanåkers kommun, Skurups kommun, Skövde kommun, Stockholms stad, Sundsvalls kommun, Södertälje kommun, Uddevalla kommun, Uppsala kommun, Västerviks kommun, Vännäs kommun, Växjö kommun, Svenska Kommunförbundet, Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemäns Centralorganisation (TCO), Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO), Handikappförbundets Samarbetsorgan (HSO), Riksförbundet för Utvecklingsstörda Barn, Ungdomar och Vuxna (FUB), Friskolornas Riksförbund, Sveriges Kristna Råd, Föreningen för en demokratiserande och aktiverande skola (DAKS), Svenska Montessoriförbundet, Waldorfskolofederationen, Daghemmet Bjällran Vännäs, Förskolan Bullerbyn Kista, Daghemmet Höjden Johanneshov, Lilla Ellen Key Spånga, Magnetens förskola Ludvika, Solskenets förskola Uppsala, Öjaby daghem Växjö, Solrosens förskola Malmö, Föräldrakooperativet Tetraliten Lund samt Nya Varvets obligatoriska skola Göteborg.

Dessutom har yttranden inkommit från Svensak kommunalarbetareförbundet (SKAF), personalen vid Karlskrona kommuns öppna förskolor, Skolledarna, Bergvretens Öppna Förskola Enköping, Lillsidans Öppna förskola Enköping, Lärarnas riksförbund (LR), Förskollärare vid öppna förskolan i Boden, Konsumentgillesförbundet, verksamhetsansvariga förskola 1 - 5 år Örebro, Kommunal Norrbotten sektion 1/klubb 3, Laholm centrum område 2, Kommunal Norrbotten sektion 1 Luleå, barnskötarna i Sörmland, Kommunal Sörmland, Fortbildning AB Brian Ashley, Unga Örnar, Öppna förskolor Västerås, personalen vid de öppna förskolorna i Lunds kommun, Tidningen Familjedaghem, Sveriges Förskollärares Yrkesförening, Körsbärets daghem Lund, Madeleine Rietchel m.fl., Lärarförbundets Lokalavdelning i Herrljunga, Lärarförbundet Askersunds Lokalavdelning, Elsie Hanneryd Härnösand, Marie Niklasson Helsingborg, Lärarförbundet, Friluftsförbundet, barnskötarna i Stigtomta, Tängsta daghem och Skräddargården, Mjölby kommun, barnskötarna i Nyköping - daghemmet Oppeby, Vilhelmina kommuns heltidsförskolor, personal vid Förskolan Bofinken, Maud Dackeus och Birgitta Schönander, Olof Nyström Vilboksskolan Olofström, Barn- och utbildningsförvaltningen Varbergs kommun, Förskolan Växthuset Umeå, Ia

Allmänna synpunkter på en läroplan för förskolan

En övervägande majoritet av remissinstanser är positiva till en läroplan för förskolan. De flesta instanser som kommenterar frågan om förordning är också positiva. *RRV* kan ställa sig bakom en läroplan för förskolan då den understödjer en integrering mellan förskola och skola, men anser att det är svårt att ta ställning till förslaget innehållsmässigt.

Svenska Kommunförbundet välkomnar statens stöd till integrering mellan förskola, skola och skolbarnsomsorg. Några kommuner menar att förslaget innebär ökade kostnader, främst för genomförandet.

Yttrandena från de *förskolor* som inbjudits att delta som remissinstanser är mycket positiva till läroplanen. Många av dem anser att förslaget bekräftar den verksamhet som de bedriver. Några av förskolorna nämner särskilt förordning och egen skolform som en positiv förändring. *LR* anser att förslaget är i rätt riktning, även när det gäller förskolan som en egen skolform, men att det måste göras klart vilka skolformer som är obligatoriska och vilka som är frivilliga. *Sameskolstyrelsen* är positiv till läroplansförslaget och anser att det bör ligga till grund för en särskild läroplan för samisk förskola. *Sveriges Kristna Råd* tillstyrker att ett förslag till läroplan utformas.

En helt avvikande mening framförs av *Statskontoret* och *SKAF* som menar att en läroplan för förskolan inte skall införas. *Luleå tekniska universitet* anser att förslaget bör omarbetas. *SKAF* anser att en läroplan gör förskolan alltför skollik och att omsorgspedagogiken inte görs tillräckligt viktig i förslaget. *LO* stöder denna inställning, och anser att det är för tidigt att fatta beslut om en läroplan för förskolan.

Tillgänglighet

Ett antal remissinstanser t.ex. *Statens Invandrarverk*, *Statskontoret*, ett antal högskolor och kommuner, anser att så länge förskolan inte är till för alla barn finns det en risk för segregation och ökade klyftor i samhället. Några anser att det vore rimligt med allmän förskola på sikt, men framför också oro för ökade kostnader för en sådan reform. *Botkyrka kommun*, liksom *TCO* menar att det vore bra om läroplansförslaget bands ihop med *Storstadskommitténs* förslag om allmän förskola i storstadsområdena. *TCO* tar särskilt upp barn till arbetslösa som ofta ställs utanför förskoleverksamhet. *Statskontoret* förespråkar allmän förskola från 3 - 4 års ålder. *Svenska Montessoriförbundet* är positivt till förslaget om en läroplan, men menar att förskola från tre år skall prioriteras. De förespråkar en "flytande" övergång mellan förskola och skola.

Sveriges psykologförbund samt många av de spontana remissvaren anser att även familjedaghem bör omfattas av läroplanen. Några anser att även öppen förskola tillhör läroplanens område. *Socialstyrelsen* anser att dessa verksamheter bör ha ett motsvarande dokument. *B0, Lärarförbundet, Botkyrka, Herrljunga* och *Skurups* kommuner samt *Göteborgs stad* understryker betydelsen av att särskilda riktlinjer utformas för familjedaghem och öppen förskola. *Skolverket* konstaterar att förslaget innebär att endast 60 procent av alla barn 4 -5 år kommer att omfattas av läroplanen. *Skolverket* anser att allmänna råd skall utformas för familjedaghem och öppen förskola. *Waldorfskolofederationen* anser att läroplanen borde omfatta åldrarna 1 - 6 år. *Friskolornas Riksförbund* saknar enskilda förskolor i betänkandet. Förbundet menar att *Skolverket* bör få ansvaret för tillståndsgivning, tillsyn och bidrag för enskilda förskolor.

Läroplanens struktur

Många instanser anser att det är bra med en struktur som liknar de läroplaner som gäller för det offentliga skolväsendet. Förslaget att ge förskolläraren ett särskilt ansvar samt att reglera rektors ansvar möter både positiva och negativa reaktioner. Några instanser hävdar att ansvarsfördelningen mellan förskollärare och arbetslag är otydlig i förslaget. *Svenska Kommunförbundet, Socialstyrelsen* och ett antal kommuner anser att en så detaljerad styrning som föreslås är olämplig. Några instanser framhåller att den förstärkning av förskollärarens roll som föreslås blir kostsam.

Flera instanser framför skäl mot förslaget att förskola och skola skulle ha gemensamma målnivåer i form av mål att uppnå och mål att sträva mot. *Göteborgs universitet* anser t.ex. att det är en risk med alltför styrande uppnåendemål. *Skolverket* menar att det är svårt att ha uppnåendemål i en verksamhet där barn vistas under så skiftande tid och former. Andra instanser är kritiska till att införa samma typ av mål, men med olika innebörd i förskola och skola. Några kommuner anser att det är problematiskt att skillnaderna mellan målnivåerna är otydlig, en kritik som även *Skolverket* och flera av högskolorna instämmer i. Uppnåendemålen liknar strävansmålen alltför mycket, vilket skapar osäkerhet om målens betydelse.

Synpunkter om mål och riktlinjer

Remissinstanserna är i huvudsak positiva till den föreslagna läroplanens innehåll. Många nämner särskilt förslagets helhetssyn på barns utveckling samt att lekens roll betonas.

Flera av högskolorna har dock synpunkter på innehållet i läroplanen. *RRV* menar att det är svårt att tolka om förslaget innebär förändringar av förskolans uppdrag. *Malmö lärarhögskola* och *Högskolan i Kalmar* anser att kunskapssynen är otydlig och att omsorgsuppdraget inte är utrett i förhållande till pedagogiken. *Högskolan i Karlstad* välkomnar att lekens betydelse framhålls i betänkandet och anser, liksom *daghemmet Höjden*,

att förslaget ställer berättigade och mer uttalade krav på förskolans inre arbete. Flera av remissinstanserna, däribland de flesta av förskolorna är positiva till att leken är så väl synliggjord i förslaget. *Solrosens förskola* i Rosengård önskar dock att språket lyfts fram ytterligare i läroplanen. Centrum för forskning i lärande vid *Luleå tekniska universitet* anser att förslaget bör omarbetas och menar att läroplanen innebär ett ojämnt möte mellan förskolan och skolan, där formaliserad, traditionell skolundervisning riskerar att ta överhanden. Även *Högskolan i Kalmar* anser att läroplanen är alltför skolinriktad, liksom *BO* som varnar för att skolans begrepp får för stort genomslag. *SIH* är positivt till helhetssynen i förslaget och till förslag om en individuell handlingsplan, men är tveksam till mål som berör att utveckla talspråk.

SKAF anser att barns behov av helhet och att barn lär sig på så många olika sätt är otydliggjort. *SKAF* menar vidare att det vore bättre att tydliggöra vilken slags kompetens barn har nytta av, än att föreskriva att särskilda yrkesgrupper är lämpligast.

Läraryrket är positivt till helheten i förslaget och instämmer också i stort vad gäller målnivåer och riktlinjer. *LR* avstår från att kommentera innehållet.

HSO anser att det kan vara värdefullt med en läroplan och är positivt till förslaget om individuell planering för det enskilda barnet. Däremot är *HSO* skeptiskt till det praktiska genomförandet av en sådan plan, med erfarenhet från skolan. *HO* stöder förslaget i princip, men menar att funktionshindrade måste lyftas fram mer.

Skollagsändringar

Ett stort antal remissinstanser är positiva till förskolan som en egen skolform, men de allra flesta som berör skollagsändringar menar att en genomgripande skollagsöversyn måste genomföras. *Svenska Kommunförbundet*, m.fl. motsätter sig ytterligare regleringar. *Arbetskyddsstyrelsen* menar att förskolan som egen skolform skulle få omfattande konsekvenser för arbetsmiljölagstiftningen, vilket skulle medföra ökade kostnader inom berörda myndigheter. Även *BO* påpekar att arbetsmiljölagen bör gälla som en konsekvens av att förskolan blir en egen skolform. *BO* menar också att anmälningsplikten i förskolan måste lyftas fram och att staten bör precisera kvaliteten i förskolan i allmänna råd eller förarbeten till lag.

Socialstyrelsen stödjer läroplansförslaget och förskolan som en egen skolform, men motsätter sig en reglering som de uppfattar vara alltför detaljerad och som begränsar kommunernas självständighet. Ett fåtal instanser framhåller att behörighetskrav för förskollärare bör införas.

Benämningar

En övervägande del av de instanser som uppmärksammat betänkandets förslag till förändringar av benämningar i skollagen är positiva till kommitténs förslag. *Skolverket* anser dock att ett samlingsbegrepp behövs av

praktiska skäl och föreslår därför att förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg bibehålls i detta syfte.

Prop. 1997/98:93
Bilaga 2

Genomförande

Betydelsen av fortbildning, tid för planering, reflexion och utvärdering framhålls särskilt av bl.a. *Skolverket, Lärarhögskolan i Malmö* samt ett antal kommuner och förskolor.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 2 mars 1998

Närvarande: statsrådet Hjelm-Wallén, ordförande, och statsråden Peterson, Freivalds, Tham, Åsbrink, Schori, Ulvskog, von Sydow, Klingvall, Pagrotsky, Östros

Föredragande: statsrådet Johansson

Regeringen beslutar proposition 1997/98:93 Läroplan för förskolan